

Császár Zsuzsanna

A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló törvény (1879/XVIII. tc.) A Hon című újság tükrében

1. Előzmények

A magyar nyelv kötelező oktatásáról szóló törvény létrejöttét – melyet az uralkodó végül 1879. május 22-én szentesített – a közvélemény és a sajtó is hihetetlen érdeklődéssel, odafigyeléssel követte a törvényjavaslat beterjesztésétől, a szakbizottsági tárgyalásokon, parlamenti vitákon át egészen életbe léptetéséig. Ám az éberség a törvénycikk beiktatása után sem lankadt, mivel egyes nemzetiségek mozgolódása, tiltakozása állandóan szükségessé tette a törvény pozitívumainak, jótehető hatásának hangoztatását, igazolását minden nemzetiségeire tekintettel.

A dualizmus kori Magyarországon már voltak hagyományai a nemzetiségek ellenvetését kiváltó törvényeknek: az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk, mely a népiskolai közoktatás tárgyában intézkedett és az 1868. évi nemzetiségi törvény (XLIV. törvénycikk) szintén igen viharossá tették egy időre az ország belpolitikáját.

Ennek okát a dualizmus egyik legégetőbb problémájában, a nemzetiségi kérdésben kell keresnünk, és ennek megvilágítása a jelen törvénycikk által kiváltott sajtóvisszhang bemutatásában, értelmezésében is elengedhetetlenül szükséges.

A dualizmus korában – a XIX. század második felében – Magyarország etnikai szempontból soknemzetiségű, Európa legtarkább, legkevertebb népességű országa volt, ahol a lakosság több mint 10 nemzetiség között oszlott meg. Jól tükrözik ezt az összetettséget a 1880. évi felmérés adatai¹:

Magyarország polgári népességének anyanyelvi megoszlása:

(Horvátország és Fiume nélkül)

magyarok	46,7%
németek	13,6%
szlovákok	13,5%
románok	17,5%
kárpátukránok	2,6%
szerbek, bunyevácok, sokácok, horvátok	4,6%
szlovének	0,5%
zsidók (1850-es adat)	2,1 %
egyéb	1,1%
<i>Összesen:</i>	100%

Az ország etnikai viszonyainál Eötvös József találóan jegyezte meg, hogy „nincs oly tudós a világon, aki Magyarország megyéit oly módon tudná kikerekíteni, hogy ezen megyékben, azaz többekben e megyék közül, több nemzetiség ne lenne együtt”.²

A különböző etnikumok egymásba ékelődéséhez hozzájárult a természetes magyarosodás, mely leginkább a nem magyar nyelvszigeteket, szórványokat érintette, illetve a gazdaságilag elmaradottabb peremvidékekből a magyarlakta gazdasági központokba, városokba áttelepülőket.

Legnagyobb számban a németek, szlovákok, nyugat-magyarországi horvátok magyarosodtak, akiknél a magyarokéval azonos vallás, hasonló kulturális, történeti hagyományok és az évszázados együttélés könnyítették meg az asszimilálódást. A magyar kultúrától, történeti hagyományoktól távolabb álló, hagyományos falusi életformáját őrző, ortodox és görög katolikus vallású, egyházi és iskolai autonómiával rendelkező, zártabb román, szerb, kárpátukrán agrártársadalmak esetében a magyarosodás a nemesség, az értelmiség és a polgári középrétegek szűk csoportjára korlátozódott.

Fontos összetevője volt a magyarosodásnak a társadalmi mobilitás: a magasabb iskolázottság, a társadalmi hierarchiában való emelkedés, a paraszti és kispolgári életformából való kiszakadás az esetek többségében magyarosodással járt.

Az ország területén a nem magyar anyanyelvűek 11,1%-a beszélt magyarul; a németek közt 20,2%, a délszlávok közt 10,3%, a szlovákok között 9,5%, a románoknál és kárpátukránoknál 5,7%, illetve 5,5% volt a magyarul beszélők száma.³

A kérdéssel kapcsolatban lényeges arra kitérni, hogy a kiegyezés után milyen módon alakult a nemzetiségek és a magyar kormány viszonya, és ez hogyan tükröződött külön-külön, az egyes nemzetiségek mozgalmában.

A kiegyezés Magyarország belső államberendezésében, s így a nemzetiségi kérdés rendezése terén is szabad kezét biztosított a magyar politikai elit számára, melyek végcélja a történeti államkeret integritásának, az ország politikai, területi egységének megtartása volt.⁴ Az ő szemükben ezekkel az alapelvekkel teljesen összeegyeztethetetlennek bizonyult a magyarországi nemzetiségi vezetők által megfogalmazott követelések sorozata, melyek az 1868/XLIV. törvénycikk előzetes bizottsági javaslataiban öltöttek konkrét formát.

Mocsonyi Sándor román és Szvetozár Miletics szerb képviselők szerint a Magyarországon élő történeti népek (azaz magyarok, románok, szerbek, tótok, rutének, németek) az ország egyenlő jogú nemzeteinek tekintendők, ennél fogva őket az állam területi integritásának, valamint politikai egységének határain belül nemzeti és nyelvi tekintetben a teljes egyenjogúság illeti meg. Tehát a nemzetek nyelvi és nemzeti egyenjogúságából indulnak ki, aminek az állam politikai egysége szab határt. Nem ismernek el államnyelvet, de elismerik a törvényhozás és a központi hatóságok magyar hivatalos nyelvét, emellett viszont követelik, hogy minden nemzetiség képviselői anyanyelvükön beszélhessenek az országgyűlésben. Az egyes kerületek és hozzájuk tartozó vármegyék saját nyelvüket használhassák gyűléseiken, az egymással, felekkel és a központi hatóságokkal való érintkezésében, a történelmi nemzetiségek pedig saját területükön saját anyanyelvüket nyilváníthassák tannyelvűvé. Az egyetemeken az összes tárgyat magántanárok útján a nemzetiségek nyelvén is adják elő, bármely nyelven lehessen vizsgázni.

Mindezt az országot nemzeti hovatartozás szerint kerületekre kellene osztani olyan bizottságok által, melyekben egyenlő számú taggal képviseltetné magát a magyarság és a nemzetiségek.⁵

A nemzetiségi képviselők javaslatának alapelve a nemzetnek, mint kollektív jogi személyeknek elismertetése, autonóm nemzeti területek föderalizálása helyett a nyelvhatárok szerint kikerekített megyék keretei között megvalósítandó közigazgatási, nyelvi, kulturális önkormányzatok létrehozása, a központi állami intézményekben a népesség arányában való részesedésük. Mindebben a magyar politikai elit a monarchia integritásának felbomlásához vezető út első szakaszát látták, így teljes mértékben elutasították, egyre tudatosabban hivatkozva a magyarság szupremáciájára, vezérszerepére.

A magyar politikai élet liberális vezetői közül báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter törekvései a magyarság és a nemzetiségek megbékélésére figyelemreméltóak, mégis a nemzetiségi törvény eredeti javaslatának megszigorításával jött létre, melyet ő személyes kudarként könyvelt el. A nemzetiségi kérdés meggyőződése szerint mindenki érdekében álló közös feladat, melyet a „jelen század eszméi szerint kell megoldanunk; e század pedig, hála a mindenhatónak a szabadság százada! És... nincs hatalom mely minket arra bírjon, hogy ...a szabadságnak teréről ismét a privilégiumok sáncai közé vonuljunk” – hangoztatta a képviselőházban.⁶

A nemzetiségek nem képezhetnek ugyan államot az államban, de öntevékenyséjük tere szabadon áll: használhatják nyelvüket magánviszonyaikkban és a közéletben is, létrehozhatnak autonóm egyesületeket, fenntarthatják és maguk igazgathatják nemzeti egyházaikat, iskoláikat.⁷

Törvényjavaslatában a „nemzet” szó elő sem fordul, csak „nemzetiségeket” ismer el, melyek közé a magyar is tartozik. Nincs „államnemzet” csak társadalom, melyet különböző nemzetiségű polgárok alkotnak. Ezzel a sérelmezett fogalmi megkülönböztetést kikerülte, habár a nemzetiségek kollektív politikai jogait ő sem ismerte el.⁸

A nemzetiségi törvény végső szövege (1868/XLIV. törvénycikk) ezzel szemben magában hordozza a többség akaratát, mely fontosabbnak tartotta privilegizált helyzetének megtartását, mint a nemzetiségekkel való megbékélést.

A törvénycikk bevezetőjében ezt mindjárt le is szögezi: „Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja” – tehát csakis egyéni (és nem kollektív) jogokat ismer el.

Kinyilvánította: Magyarország államnyelve a magyar, az országgyűlés tanácskozási és ügykezelési, a kormányzat hivatalos nyelve, a felsőbb állami bíróságok nyelve szintén a magyar bárki anyanyelvén szólhatott községi, törvényhatósági, egyházi gyűléseken, pereskedhetett alsó fokú bíróságok előtt, intézhetett beadványokat valamennyi hatósághoz, ezekre választ, ítéletet is saját anyanyelvén kapott. A törvényeket valamennyi nemzetiség nyelvén ki kellett adni. A községek maguk határozták meg jegyzőkönyvi, ügykezelési nyelvüket, a törvényhatóságokban azonban a magyar hivatalos nyelv mellett a nemzetiségi nyelveknek csak második, harmadik alárendelt szerep jutott.

Szabad nyelvhasználatot biztosított a törvény az egyházaknak, az egyházközségek, a felsőbb egyházi hatóságok és az egyházi bíróságok szintjén egyaránt.

Az állam, illetve kormány által állított és állítandó tanintézetekben tanítási nyelv megállapítását közoktatási miniszterre bízta. A közoktatás sikere, közművelődés, közjólét szempontjából az állam köteles az állami tanintézetekben a „lehetőség” (ez pl. kötelezettség formájában szerepelt Eötvösnél) gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegben együtt élő polgárai az általuk lakott vidéken az akadémiai képzésig anyanyelvükön tanulhassanak. A közép és felső állami tanodákban, ahol egynél több nyelv „divatozik”, mindegyik részére nyelv- és irodalmi tanszékeket kell fölállítani.

Az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar, de a többi nyelvek és irodalmuk számára tanszékeket állítanak föl.

A törvény bármely nemzetiségű honpolgárnak, községeknek, egyházaknak, egyházközségeknek megadja a jogot alsó-, középső- és felső tanodák felállítására, vagy a nyelvet

művészetet, tudományt, gazdaságot előmozdító intézetek alapítására, társulatok, egyesületek megszervezésére. Az államkormány felügyelete alatt pénzalapot gyűjtenek, melyet törvényes igényeiknek megfelelően kezelhetnek. Ezen magánintézetek nyelvét az alapítók határozzák meg.

Végül biztosítja a törvény a személyes képességgel bíró nemzetiségi hivatásokban való alkalmazását, sőt határozott intencióját fejezi ki a nyelvekben és „másként is alkalmas” személyeknek országos szintű hivatásokban való elhelyezésére.⁹

A törvény a maga korában egyedülállóan liberálisnak tekinthető a nemzetiségek mégis kevésnek tartották az általa számukra meghatározott egyéni jogok skáláját.

Gratz Gusztáv véleménye szerint hiba volt, hogy a nemzetiségek mindig valamivel többet követeltek, mint amit a magyarság valamely adott időpontban megadni hajlandó volt. Ahelyett, hogy kiindulási pontnak tekintették volna a törvénycikket a magyarsággal egyetértésben való további megszilárdítására és művelődésük előmozdítására, visszautasították és nagy részben kihasználatlanul hagyták azokat, pedig a nemzetiségi törvény módot nyújtott nekik a továbbfejlődésre. Próbálkoztak összefogással, a hatóság felé való orientálódással, végül passzivitással, de nem tudták megrogyasztani a dualizmus épületét. Egyre azonban jó volt a bizalmatlanságot keltett a magyarságban, és tápot adott a benne észlelhető sovíniszta szellem számára.¹⁰

Érdekes módon, majd tapasztalni fogjuk, hogy a magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásának bevezetéséről folyó parlamenti vitákban a nemzetiségi képviselők előszeretettel utalnak az 1868/XLIV. törvénycikk be nem tartására, kezdik azt a mostaninál sokkal kedvezőbb színben feltüntetni, illetve elfogadni jogaik meghatározásának alapjául.

A második sarkalatos törvény az 1879/XVIII. törvénycikk bevezetése előtt, az Eötvös József által kidolgozott és az országgyűlés által 1868-ban elfogadott XXXVIII. törvénycikk a népiskolai oktatás tárgyában. Ebből csupán a nemzetiségek számára fontos nyelvkérdéssel kapcsolatos részeket említem meg.

A törvény 58. §-a az elemi népiskolákról intézkedve kimondja: „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községekben oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol a többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, amennyire a község ereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választatnak”.¹¹

A felsőbb népiskolákban is ezt a paragrafust tartja kiindulópontnak, viszont a köteles tantárgyak közé, az anyanyelv mellé, ahol a tanítási nyelv nem a magyar, ott azt kötelezővé teszi (64. §).

Ugyanúgy jár el a polgári iskolák esetében is, annyi kiegészítéssel, hogy ahol magyar a tanítási nyelv, ott harmadiktól a német nyelvet vezet be köteles tantárgyként (74. §).

A tanító és tanítónő képezdékben az anyanyelv, a magyar nyelv és a német nyelv is a köteles tantárgyak közé tartozik.

Emellett a törvény még két igen fontos megállapítást tesz: a 12. §-ban kimondja a hitfelekezetek által felállított népoktatási tanintézetekkel kapcsolatban, hogy az általuk kezelt felsőbb népiskolai és polgári iskolákban kötelező érvényűek a 64. § és a 74. §-ok, vagyis a magyar nyelv bevezetése a tantárgyak sorába. A 19. §-ban ugyanezt a rendelkezést teszi kötelezővé a magánosok és társulatok által felállított népoktatási tanintézetekben is.¹²

Ezek az intézkedések elsősorban persze a nemzetiségi iskolákat érintették, és mivel ezek jórészt felekezeti iskolák voltak, úgy érezték, megint az autonómiájukon esett csorba.

2. A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló törvény (1879/XVIII. tc.)

A két 1868. évi törvénycikkkel kapcsolatban megismerhettük a nemzetiségek álláspontját, törekvéseit, és azokat az intézkedéseket is, melyek ezen törekvések burkolt, vagy nyílt korlátozására törekedtek és ezekkel a nemzetiségek egyre növekvő passzivitását váltották ki, mely csak az 1879. évi XVIII. törvénycikk (a magyar nyelv kötelező tanításáról) kapcsán fog megnyihlni újra, nemzetiségi jogaik védelmében – most már a nemzetiségi törvény talapzatán állva.

Eötvös József miniszterségét követően ideiglenesen Szláv József lépett helyébe, majd Pauler Tibor töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot (1871. február 10. – 1872. szeptember 4.), de igazságügyi miniszterre való kinevezése a korszak Eötvös után egyik legjelentősebb politikusát, Trefort Ágostont juttatta a miniszteri székbe, aki a miniszterségét egészen haláláig, 1888. augusztus 12-ig megtartotta.¹³

Trefort tevékenységét érdemes részletesebben tanulmányozni, mivel ez nem csupán az 1879/XVIII. törvénycikk megalkotására korlátozódik, illetve e törvény ismertetése csak életművében való elhelyezésével lehet teljes értékű.

Trefort Ágoston az Eötvös József által kitaposott úton haladt, ezt folytatta.

Liberális politikus volt, és a liberalizmus eszmerendszerének megfelelően célja volt a művelődés elsődlegességének hirdetése, ugyanis nép politikai érettségének elérését a művelődés szerepének érvényesítésével kívánta biztosítani.

A művelődés szerepét tulajdonképpen túlértékelt, mert a művelődési egyenlőség megteremtésével a társadalmi ellentétek kiküszöbölését remélte, ezzel próbálta megoldani a társadalom átalakulását, mivel a népek műveltségének gyarapodásában azok anyagi jólétének emelkedését is látta.

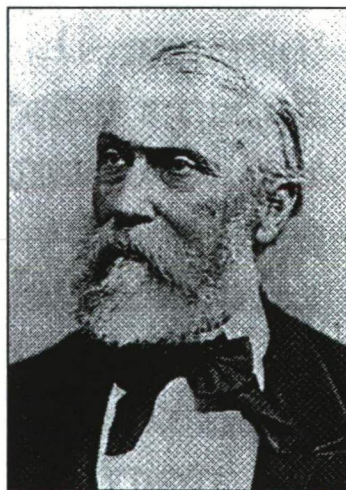
Eötvös elképzeléseitől azonban valamelyest el is tért Trefort, de ezt már a külső gazdasági változások befolyásolták: a kapitalizmus kiteljesedésével az Eötvös által hirdetett általános műveltség helyébe a szakképesítést előtérbe helyező treforti gondolat lépett, ami jobban megfelelt a polgárosodó dualista államtársadalmi igényeinek.

Trefort gyakorlatiasabb politikus volt mint Eötvös. Inkább a kultúrát hordozó intézmények érdekelték jobban, ezt a törekvését fémjelzik a miniszteri működése alatt alapított, megszervezett kulturális – tudományos intézmények sora. (pl. A Kolozsvári Egyetem felállítása, a Műegyetem megszervezése, építkezések: Élettani Intézet, Egyetemi Könyvtár, Zeneakadémia, Tanszermúzeum stb.) A közoktatásban kifejtett építő és reformmunkája szintén nagy jelentőségű.

Alsó fokon népiskolák, középfokon gimnáziumok, reáliskolák, polgári iskolák felállítása, valamint a kereskedelmi, ipari szakoktatásügy terén kifejtett reformtevékenysége jellemzik munkáját.¹⁴

Dolgozatomban csak a népiskolák számának alakulására térek ki bővebben, mert ezen intézményeket fogja érinteni a magyar nyelv tanításáról szóló törvény beiktatása.

A népiskolák száma oktatási nyelvük szerint a következőképpen alakult Magyarországon 1869 és 1880 között.

TREFORT ÁGOSTON

A népiskolák számának alakulása Magyarországon oktatási nyelv szerint (1869–1880)¹⁵

ISKOLATÍPUS	MAGYAR	NÉMET	SZLOVÁK	ROMÁN	KÁRPÁTKRÁN	SZERB	HORVÁT, SZLOVÉN	EGYÉB
Egynyelvű iskolák								
1869*	5 818	1 232	1 822	2 569	473	159	93	7
1880	7 342	867	1 716	2 756	393	245	68	7
Két-, vagy többnyelvű iskolák, ahol a fenti nyelveken is folyt oktatás								
1869*	1 445	856	333	204	119	27	65	180
1880	2 287	919	597	394	246	52	79	150
Összes iskolák, ahol a feni nyelveken tanítottak								
1869*	7 263	2 088	2 155	2 773	592	186	158	187
1880	9 629	1 786	2 313	3 150	639	297	147	157

* A határórvideki iskolák nélkül (kb. 300 iskola).

A táblázatból kitűnik, hogy a magyar tanítási nyelvű iskolák száma növekedett a legnagyobb mértékben (26%), ugyanakkor a nemzetiségi egynyelvű népiskolák száma jelentősen csökkent, átlagosan 16%-kal, kivéve a román és szerb nyelvű népiskolákat, melyek szaporodása (7,54%) egyházi autonómiájuk létevel magyarázható.

A két vagy többnyelvű iskolák száma minden esetben – olykor jelentős – növekedést mutat, az összesített adatok alapján viszont egyértelműen látható, hogy a magyar, román és szerb nyelven való oktatás mennyiségében és arányaiban is a legnagyobb növekedést mutatja (32%, 13%, 59%).

Az iskolák száma közel 18 %-os növekedést mutat. A magyar nyelv kötelező népiskolai oktatásának bevezetése utáni változásokat érdemes újra megvizsgálni és ezáltal is felmérni a törvény bevezetésének következményeit. Erre az 1890-es adatok állnak rendelkezésünkre, melyek elemzését a törvény bemutatása után végzem el.

A dualizmus égető problémáját, a nemzetiségi kérdést, mint ahogyan Eötvös sem, úgy Trefort sem hagyhatta figyelmen kívül. 1861. május 22-i beszédében még a liberalizmus talaján állva mondja: „azok (ti: a nemzetiségek) fejlődését nemzetiségi irányban nem akarom akadályoztatni, mert a nemzetiségek elnyomása a szabadsággal össze nem fér, rossz, célravezető politika”.¹⁶

Később a liberális gondolkodásmódtól eltávolodó birtokos osztály politikai elképzelései lesznek rá hatással, és kénytelen lesz a „közvélemény nyomására” ezekhez igazodni, amelyek nem éppen kedvező intézkedéseket eredményeztek a nemzetiségek oldaláról nézve.

Tulajdonképpen annak idején Eötvös József is hasonló kétségekkel került szembe: a nemzetiségi törvényjavaslatából szintén a magyar politikai elit szorgalmazására kimaradtak a nemzetiségekkel való megbékélést támogató elemek, és bekerültek olyanok, melyek a magyarság vezető szerepét támogatták, ha nem is mondták ki teljes nyíltsággal.

Trefort intézkedéseit a magasabb politika változásai is befolyásolták. A Deák-párt meggyengülésével, és a Balközép megerősödésével 1875-ben létrejött pártfúzió következtében Tisza Kálmán Szabadelvű pártja került kormányra. Tisza Kálmán kormányzása alatt sűrűsödtek, illetve rendszeressé váltak azon intézkedések, melyek a nem magyar népek politikai szervezkedéseit, beleszólásukat a politika alakulásába visszaszorították, sőt Tisza belügyminisztersége alatt született az a rendelet, amely megtiltotta a nemzetiségieknek politikai egyesületek alakítását és a nemzeti jelző használatát.

A nemzeti kulturális mozgalmak, szervezkedések állami ellenőrzés alá vonásához az első jelentős lépést 1874–75-ben, a három felvidéki szlovák gimnázium bezáratásával tette meg a kormány, benne Treforttal.¹⁷

Kemény G. Gábor szerint „a szlovák középiskolák bezáratása egyik jellemző példája a Trefort közoktatásügyi miniszter által képviselt erőszakos asszimiláló kultúrpolitikának”.¹⁸

A nagyrócei és túrócszentmártoni evangélikus, valamint a znióvárjai katolikus szlovák gimnáziumok a hatvanas években kezdték meg működésüket. A szlovák középiskolák elleni fellépés Zólyom vármegyéből indult ki, értelmi szerzője Grünwald Béla alispán volt. A bezáratás okaként a kormányzat szerint itt folyó állítólagos pánszláv mozgalmat és hazaellenes szellemben történő nevelést jelölték meg.

Az intézmények egymás után védelmet kértek Treforttól a betérjesztett vádak ellen, ennek következtében a kormány 1874. április 24-én a két evangélikus gimnázium ügyének kivizsgálására Geduly Lajos és Czékus István evangélikus szuperintendenseket, a katolikus iskolába Barton József pozsonyi tankerületi főigazgatót küldte ki és bízta meg részletes jelentések elkészítésével. A jelentések közül Geduly Lajosra utaltak, aki személyes tapasztalatát is tolmácsolja Trefort Ágostonnak: semmiféle hazaellenes cselekedetre sem bukkant, sőt, a magyar nyelvet jól oktatják, vallásos szellemben folyik a nevelés a túrócszentmártoni gimnáziumban.

Emellett azonban mindegyik intézménnyel kapcsolatban hasonló negatív jelenségekre híják fel a vizsgálódók Trefort figyelmét. Kifogásolják, hogy a magyar nyelvet idegen nyelvnek nevezik; a feliratok, jegyzőkönyvek, tanácskozások tót nyelvűek; nem imádkoznak naponta a hazáért; kevés a hazafias szónoklat; egy-egy betiltott tót tankönyvet használnak; tót szellemű tanárok oktatnak. Habár a történelem, földrajz, nyelvészet tantárgyak tanítása magyar nyelven folyik és az országhatáron túlra mutató gravitáció nem tapasztalható, a magyar nemzeti hazafias szellem hiányzik ezen iskolákban.

A jelentések tartalma észlelhetően kissé erőltetett, mégis elérték céljukat: 1874. augusztus 20-án a nagyrócei, 1874. szeptember 21-én a znióvárjai, 1875. január 8-án a túrócszentmártoni gimnázium bezáratását rendelte el Trefort miniszter. Az intézkedések hatására a megbékélést hirdető „Szlovenské Noviny” pesti szlovák hírlap beszüntette megjelenését.¹⁹ Nem sokkal a felvidéki események után Tisza Kálmán 1875-ben feloszlatta a szlovákok kulturális egyesületét a „Matica Slovenskát”.²⁰

Grünwald Béla nézeteinek összefoglalása 1878-ban könyv formájában (A Felvidék) is megjelent, s ebben utal a pánszláv veszélyre, mely ellen a kormány elsődleges céljának tekinti a nemzetiségek magyarrá formálását, asszimilációját, melynek elsősorban kulturális téren kell megtörténnie.²¹

A Néptanítók Lapja már 1876-ban javaslatot tett, hogy egészen első osztályig visszamenőleg kezdjék el a magyar nyelv tanítását, az „állami együvé tartozás” eszméjének elterjesztésének érdekében, természetesen leginkább a nem magyar ajkú polgárok között.²²

Trefort Ágoston miniszter 1877. év december 18-i rendeletében, melyet Bács-Bodrog, Temesvár, Torontál, Krassó és Szörény megyék tanfelügyelőihez intézett a volt határőrvidék területén lévő népiskolák ügyeiről, a tanítók jogviszonyairól, a népiskolák igazgatásáról, szintén kitér a tanítás nyelvére, de az állam hivatalos nyelvének „kiváló gondban részesítése”, „alapos taníttatása” mellett.²³

Végül, e rendkívül hosszú és összetett folyamat eredményeként Trefort Ágoston 1879. március 11-én betérjesztette törvényjavaslatát „a magyar nyelv tanításának kötelezettségéről

a népiskolai tanintézetekben, indoklással”.²⁴ [I. sz. melléklet] A javaslat 1879. május 22-én emelkedett törvényerőre, azonban e bő két hónap alatt lényeges változásokon ment keresztül a szöveg.²⁵ [II. sz. melléklet]

Érdeemes megvizsgálni, összevetni Trefort javaslatát a véglegesített törvényszöveggel, ugyanis sok eltérés figyelhető meg. Az első szembetűnő különbség már a törvény címében megmutatkozik: míg Trefort kötelezettségről beszél, addig a végleges szöveg címéből kihagyták ezt a szót, habár a törvény még szigorúbban rendelkezik a magyar nyelv tanításának kötelezővé tételéről a népiskolákban, sokkal több és szélesebb körű szankciót tartalmaz végleges formájában (6. §).

A bevezetőben, amely megindokolja a törvény létrehozásának célját – tudniillik, hogy „kellő mód nyújtassék” minden állampolgárnak az államnyelv, a magyar nyelv elsajátítására – nincs eltérés. Az első paragrafus tartalmilag lényegében megegyezik: elrendeli a tanítóképezdékben a magyar nyelv tanítását minden olyan felekezeti képezdére vonatkozóan, ahol a tanítási nyelv nem a magyar.

Trefort hivatkozásának alapjául az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 13. és 80. paragrafusait jelöli meg, a véglegesített forma nem ennyire specifikus, csak a törvényre utal. A 13. § 1868-ban kimondta: „minden hitfelekezet állíthat és tarthat fenn tanítóképezdéket azon feltétel alatt, ... hogy azokban legalább azon tudományok és legalább azon terjedelemben taníttassanak, amelyeknek és aminő terjedelemben tanítása az állami képezdékre nézve ezen törvényben el van rendelve”.²⁶

Ezeket a tantárgyakat pedig a 88. § tárgyalta és ezekből az anyanyelv (f), a magyar nyelv (g) és a német nyelv (h) kötelező tanítása fontos ebben az összefüggésben.²⁷

A második paragrafus kimondja, hogy 3 évvel a törvény beiktatása után (ez egy tanfolyam időtartamával egyenlő) „tanítói oklevelet senki sem nyerhet és tanítóul vagy segédtanítóul senki sem alkalmazható, aki a magyar nyelvet annyira nem bírja, hogy azt népiskolákban taníthassa.” Ebben az esetben a törvénycikk egészen pontosan megállapítja ennek időpontját: 1882. június 30-át.

Trefort a harmadik paragrafusban a már hivatalban lévő és az 1881-ig hivatalba lépő tanítóknak kötelezővé teszi a magyar nyelv elsajátítását olyan mértékben, ahogyan az előzőekben említette és erre hat évi tanulási időt határoz meg, sőt lehetővé teszi az ötvenedik életévüket betöltött tanítók számára a kötelezettség alól való fölmentésüket.

A végső textus ezzel ellentétben négy évre redukálta a magyar nyelv elsajátításának időtartamát és senkinek sem biztosít kivételezett helyzetet. Ezek következtében Trefort 1885-re tervezte, hogy a magyar nyelvet az ország összes népiskolájában kötelezővé teszik (5. §), a beiktatott törvény ugyanezt már 1883-ra el akarja érni (3. §).

Emellett mindkét változat kimondja: ahol már alkalmaznak olyan tanítót aki alkalmas a feladat ellátására, ott a törvény hatályba lépését követően a magyar nyelvet azonnal köteles tantárggyá kell nyilvánítani. A végleges formátum emellett külön ragaszkodik az 1868/XXXVIII. törvénycikk 58. §-ában (minden növendék anyanyelvén nyerve az oktatást) és az 1876/XXVIII. törvénycikk 13. §-ában foglaltak megtartására. („a felekezeti iskolaszékek szervezetét és teendőit ... a felekezeti iskolaügyet vezető illetékes főhatóság szabja meg.” A községi és felekezeti iskolaszékek végrehajtják a reábizottakat, a néptanítók nyugdíjazásával kapcsolatban.)²⁸

A negyedik paragrafus mondja ki mindkét esetben a magyar nyelv kötelező tantárggyá tételét az összes népiskolában. Trefort javaslata a hetedik, a törvény még a 4. §-ban

megfogalmazza a fokozatosság elvét a rendelkezés érvénybe léptetésével kapcsolatban, ami azt jelenti, hogy ha van a magyar nyelvet oktatni képes tanító az azonnal köteles tantárggyá teendő.

A XVIII. törvénycikk külön hangsúlyozza (amit Trefort külön nem tesz): „a jelen törvény intézkedései kiterjesztetnek az 1868: XXXVIII. tc. 16–22. §§-ai értelmében fennálló és felállítandó nem magyar tannyelvű tanintézetekre is.” (5. §) Ez a kitétel a nemzetiségi „magánosok és társulatok által felállított népoktatási tanintézetekre” vonatkozik.²⁹

A treforti 8. és a véglegesített 6. paragrafus az intézkedések és határozatok „foganatosítása” érdekében ugyanazt, az 1876/XXVIII. törvény 3. §-át jelöli meg. Az 1876-os törvény a tankerületenkénti egy tanfelügyelő kinevezését rendelte el, szükség esetén pedig állandó szakértő segéd vagy segédek kinevezését tette lehetővé a közoktatásügyi miniszter. Tevékenységük során minden iskolát évente legalább egyszer meg kellett látogatniuk.³⁰ Csakhogy a XVIII. törvénycikk még további négy pontban konkretizálja az ezzel kapcsolatos feladatokat, tehát sokkal szigorúbban koncentrálna a maradéktalan végrehajtásra.

Az új törvény nagy hangsúlyt fektet a képesítő vizsga szigorú ellenőrzésére, melyet a tanfelügyelő (vagy kinevezett helyettese) bonyolít le. 1882. június 30-tól csak az ő kézjeggyel ellátott képesítő oklevelek adhatók ki, de csakis akkor, ha a jelölt a törvény értelmében „kellően bírja” a magyar nyelvet. A tanfelügyelő ellenzése esetében a jelöltnek lehetősége van 30 napon belül fellebbezésre és ekkor egy háromtagú bizottság újra felméri képességeit, majd kiadhatja az oklevelet, ha megfelelt a törvény elvárásainak.

A közoktatásügyi miniszter feladatául jelöli meg, hogy az 1876-os tantervekbe a magyar nyelv oktatását a jelen törvénynek megfelelően fölvegye, emellett a tanítás felügyeletének megszervezését végezze el.

A törvény meg nem tartása esetében az 1868/XXXVIII. törvénycikk 15. §-át (ha a hitfelekezetek főhatóságai háromszori, a kormány általi megintés után sem teljesítenék: „a kormány közös községi iskola felállítását rendelheti el, a község felhatalmaztatik azon hitfelekezetekre is kivetni a törvényben megállapított iskolai adót, amelyek ... háromszori megintés után sem akarják, vagy nem képesek saját felekezeti iskoláikra nézve teljesíteni”³¹) és az 1876/XXVIII. törvénycikk 7. §-át (ez a közigazgatási bizottság hatáskörét tárgyalja részletesen, különös tekintettel a tanító ellen általa elrendelhető fegyelmi vizsgálatra, a fellebbezés lehetőségére, a kiszabható büntetések formájára.³²) jelöli meg alkalmazandónak.

Végso esetben az 1868. XXXVIII. törvénycikk 22. §-át tekint mérvadónak: „ha a törvény intézkedései meg nem tartanának vagy a kormány erkölcsi bajoknak jönne tudomására: ... a vizsgálatot elrendelheti s annak eredményéhez képest a tanintézetet bezáráthatja; sőt rendkívüli esetben az illető tanintézet működését a vizsgálat lefolytatása előtt felfüggesztheti.”³³

A végrehajtással a vallás- és közoktatási miniszttert bízták meg, bár a treforti javaslatban a „belügyi miniszterek” is szerepelnek.

A törvényjavaslat szövegét Trefort Ágoston egy terjedelmes „Indokolással” egészítette ki, melyben tulajdonképpen minden olyan érvet felsorakoztat a javaslat mellett, amelyek megvitatásakor, illetve későbbi véleményezésekben újra felbukkannak, sokszor szószерinti megfogalmazásban.

Az Indokolás a paragrafusok értelmezése mellett kitér a nemzetiségek szempontjából történő vizsgálódásra is. Szerinte egy többnyelvű országban – mint amilyen Magyarország is – az összes polgárnak érdekében áll, hogy megértsék egymást, ehhez azonban egy olyan

közös nyelvre van szükség, melynek az állam összes polgára birtokában van. Ez pedig nem lehet más, mint a viszonylagos többség nyelve, emellett az államnyelv: a magyar. Mulasztásként értékeli, hogy az 1868/XXXVIII. törvénycikk nem gondoskodott a magyar nyelvnek népiskolákban való tanításáról, tehát ez alkalommal kell ezt bepótolni, lehetőséget adni a nemzetiségeknek, hogy „érteni és beszélni tudják azon nyelvet is, mely Magyarországon az állam, a törvényhozás és kormányzat nyelve, s melynek ismerete nélkül éppen saját érdekeik érvényesítésében vagy esetleg védésében korlátoztatnának”.³⁴

Ennek értelmében a törvényjavaslatot kifejezett „jótéteménynek” értékeli, hiszen továbbra is érvényben marad az 1868/XLIV. törvénycikk, mely „a legnagyobb szabadelvűséggel hagyja meg és biztosítja az államban lakó valamennyi nemzetiségnek saját anyanyelve használatát”.³⁵

Összegzésként pedig megállapítja: „a jelen törvényjavaslat, midőn a magyar nyelvet a nem magyar ajkú népiskolákban nem tannyelvvé, csakis a köteles tantárgyak egyikévé teszi, nem sérti a nemzetiségeknek törvény által biztosított jogait, a kiviteiben az átmeneti nehézségeket és fokozatosságot szem előtt tartja, s általában a méltányosság és lehetőség határai közt marad és csak egy – minden részről régen érzett – szükségnek felel meg”.³⁶

Tehát Trefort előre megérezte, a törvény végrehajtása nehézségekbe fog ütközni, hiszen akkor nem próbálta volna ennyire bizonygatni, milyen hasznosak is lesznek ezen intézkedések a különböző nemzetiségek számára.

3. A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló törvény

A Hon című újság tükrében

Dolgozatom második felében A Hon című újság 1878–1879. évfolyamainak cikkei alapján próbálom megvilágítani, hogy a kormánypárti sajtó olvasó kor embere milyen értesüléseket szerezhetett a törvény értesülésével, életbe lépésével és az ezt követő intézkedésekkel, az erre adott reakciókkal kapcsolatban.

3.1. A Hon

Az 1875 elején végbement pártfúzió, vagyis a Deák-párt és az ellenzékiiségét feladó Balközép egyesülése, nemcsak a Tisza Kálmán vezette Szabadelvű pártot hozta létre, de átrendezte az ország politikai viszonyait, beleértve a politikai sajtót is.

A kormánytöbbséget alkotó Szabadelvű párt nem gondolt lapalapításra, mivel léteztek a fuzionáló két párt nagy elterjedtségű és tekintélyű központi lapjai: a Pesti Napló és A Hon. Két kormánypárti lap kiadásának finanszírozása azonban a laptulajdonos Athenæum Társaság részvényeseinek nem volt ínyére, így a pillanatnyilag népszerűbb, Jókai Mór szerkesztette A Hon című lap megjelentetése mellett döntöttek. A Pesti Naplónak ezentúl párton kívüli állást kellett elfoglalnia.

A Hon cikkeiben megvédte a kormányt és Tiszát az őket érő politikai támadásoktól, viszont a lapban nem jellemzőek a kormányt különösképpen dicsőítő írások.³⁷ Az 1879/XVIII. törvénycikkrel kapcsolatban az újság a kormány álláspontjára helyezkedik és szorgalmasan „leközi” hasábjain a törvénnyel kapcsolatos fejleményeket. A Hon egy politikai és közgazdasági lap, melynek egy napon két – reggeli és esti – száma is megjelent.

Hegedüs Sándor, Visi Imre, Törs Kálmán és olykor maga a felelős szerkesztő Jókai Mór voltak a fő vezércikkírók. Szathmáry György a külpolitikai, Mudrony Soma a közgazdasági, György Aladár pedig az irodalmi és társadalmi rovatot vezette.³⁸

Az 1879-es számok külpolitikában Bosznia okkupációjának ügyével, illetve a királyi pár ezüstitakodalmával foglalkoznak nagyon részletesen. A belpolitikát tekintve az év első kiadásai a költségvetési tárgyalásokról tudósítanak nagy gonddal, majd az ez évi (1879.) szegedi árvízről, annak következményeiről olvashattak az érdeklődők. Emellett napról napra követi az újság a kormány és az országgyűlés munkáját, illetve a magyar nyelv tanításáról szóló törvény sorsát. Közgazdasági téren aktuális terményárfolyamokról, üzleti hírekről, tőzsdei jelentésekről értesülhetett az olvasó. A kulturális eseményekkel, könyvek megjelenésével A Hon tárcája című rovat foglalkozott, ahol legtöbbször folytatásos regényeket közöltek. (Az 1879-es évben Jókai Mór *Szabadság a hó alatt* című regényét.)

Egyes témáknak állandó helyük volt a lapban: távirati tudósítások, színházi műsorok, „különfélék”, vasúti menetrendek, az utolsó oldalon pedig hirdetések, reklámok. Maga A Hon a következőképpen foglalta össze szándékait: „törekvésünk ezentúl is az lesz, ami eddig: a józan, higgadt magyar közönség közlönyévé lenni; az ország érdekeit, nemzetközi és politikai, nemzetgazdasági és kulturális téren együttesen védeni, ezeket a békés, biztos fejlődés lehetőleg keveset kockáztató politikájával meglátni, a nemzet gondolatjait és aggodalmait épp úgy, mint törekvéseit és vágyait a tényleges helyzettel és a jövő biztosítékaival összhangba hozni, kifejezésre juttatni, érvényesíteni. Nem hivatkozunk szenvedélyekre, és üzletet az érzelmekből nem csinálunk, hanem a politika minden józan követelményét kívánjuk kielégíteni; a hírlap minden igaz feladatának megfelelni, úgy őszinteség, mint a megbízhatóság által; úgy a közlemények belbecse mint gyorsasága által”.³⁹

Most pedig nézzük meg, hogyan valósította meg A Hon ezeket a céljait a magyar nyelv kötelező tanításáról szóló törvény kapcsán.

3.2. A törvény megszületése

A lap – leginkább reggeli kiadásában – rendszeresen végig kíséri a magyar nyelv kötelező oktatásával kapcsolatos hozzászólásokat, nyilatkozatokat, fejleményeket, beleértve az oktatási bizottságban és az országgyűlésen folyó tárgyalásokat is.

A törvény 1879 májusában látott napvilágot, de A Hon már fél évvel előtte, 1878 decemberétől kezdve figyelemmel kíséri a magyar nyelvvel kapcsolatos próbálkozásokat. Ezek közül a legelső a „Különfélék” rovatban megjelent pár soros kis cikk, mely Schuster Konstantin kassai püspök körleveléből emeli ki a következőket: „nem magyar ajkú közösségekben a gyerekek a magyar nyelvre is taníttassanak”, amit a szülők kívántak „hathatósan”.⁴⁰ Három év elteltével már a tantárgyakat is magyarul szándékozik taníttatni, s ennek érdekében hívja fel a kerületi tanfelügyelő espereseket, hogy jelöljék ki azon tanítókat és papokat, akik erélyes módszerekkel tanítanak és akiket e tevékenységükért a püspök jutalomban fog részesíteni.⁴¹

Érdekes, hogy a törvény megszületése után is jellemző lesz a pénzjutalommal való ösztönzés a magyar nyelvvel való tanítás széleskörűvé válása érdekében. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter nyilvánosan 1878. december 21-én tett ígéretet a javaslat kidolgozására, amikor Arad és Torontál megyék e tárgyban benyújtott kérvényére adott választ: „nagyon szívesen fogom venni ezen kérvényeket, miután nekem is szándékomban van egy törvényjavaslatot kidolgoztatni, mely a magyar nyelv tanítására vonatkozik.”⁴² Az általános helyeslést Madarász Józsefnek, az ellenzék képviselőjének hozzászólása követte, aki biztosítékot kért a betérjesztést illetően, melyet a szüenidő utáni egy hónapon belül szeretne elolvasni. Trefort ígéretét adta, habár pontos napot nem tudott megnevezni.⁴³

Az 1878-as év legutolsó (december 31-i) száma a címlapon közli Szathmáry György gondolatait a magyar nyelv érdekében. Treforttal egybehangzóan ő is hiányossággként értékeli az állam hivatalos nyelve oktatásának „törvényen kívüli” állapotba helyezését annak ellenére, hogy az elmúlt hónapok gyakori felszólalásai, újságcikkei, sőt az ellenzék április 13-án elfogadott programjának 10. pontja is ennek a „vákuumnak” a megszüntetését, az 1868/XXXVIII. törvénycikk egyes szakaszainak módosítását kívánja. Utal az augusztusi tanítógyűlés megnyitó beszédét elmondó Molnár Aladár szavaira is: „ha nyolcszáz év alatt nem sikerült és nem is céloztatott ez országban a sok fajból egy nyelvű nemzetet olvasztani össze, – ma sem kísérhetjük meg az iskolai oktatással sem, hogy a nem magyar nemzetiségűek nyelvben is egészen magyarokká alakíttassanak ... De azt megkívánhatjuk az ő érdekükben is, hogy az állam hivatalos nyelvét az ország minden polgára értse, hogy minden népiskolában köteles tantárgy legyen a magyar nyelv ... Egy közös nyelv ismerete még nem zárja ki, hogy ők a saját nyelvöket beszéljék és ápolják.”⁴⁴ Emellett a szerző egyáltalán nem látja veszélyeztetettnek a nemzetiségek nyelvét, kultúráját, hiszen vannak olyan nemzetiségi politikusok, akik éppen „szeparatistikus nemzetiségi aspirációknak hódolnak”, mégis kitűnően beszélik a magyar nyelvet, és éppen ez teszi számukra lehetővé érdekeik képviseletét, valamint állami hivatalokban való alkalmazásukat.⁴⁵ Tehát a lapban is a Trefortéval összecsengő vélemény volt olvasható.

Hosszabb csend után legközelebb az 1879. február 20-i szám indítja el a témával kapcsolatos cikkáradatot, melyek majd csak az év második felében fognak kisebb intenzitással szerepelni a lapban. A február 19-i képviselőházi ülés jelentős eseménye volt Madarász József interpellációja, melyben hiányolja, hogy Trefort még most sem terjesztette a képviselőház elé a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó, megígért törvényjavaslatát. Továbbá erősen kifogásolja a miniszternek azt az alkotmányellenes eljárását, melyben a görög keleti egyházi zsinat és konzisztórium küldöttsége javaslatára arra kérte föl a királyt, hogy vonja meg a kormánytól előleges jóváhagyását az érintett törvényjavaslat előterjesztésére nézve. Felkéri a minisztert, az aggodalmak eloszlátása végett haladéktalanul tegye le a javaslatot a képviselőház asztalára.⁴⁶

Alig egy hét múlva szintén egy, a javaslatot – ráadásul nemzetiségi részről – támogató írás jelent meg, melynek egy hazai újvidéki szerb lap, a Szrbszki Národ véleményét adja közre. Helyesli és elismeri a Szrbszki Národ a magyar nyelv kötelező tárgyl való felvételét, melynek csupán az állam hivatalos nyelvének elsajátíttatása a célja, hiszen a magyarra van szüksége a honpolgárnak, ha „a köz- és társadalmi életben állást óhajt elfoglalni Magyarországon ... A kormány azon van, hogy Magyarország összes nemzetiségei természeti és hitfelekezeti jogaikban minél szabadabban fejlődjenek. Magyarosításról itt szó sincs!”⁴⁷ Emellett elhárítja azt a híresztelést, mely szerint a szerb görög keleti püspöki kar protestálni készülne a javaslat ellen.

A Hon mindig nagyon hangsúlyosan közli az ilyesféle pozitív megnyilvánulásokat a nemzetiségek részéről, hiszen igazából ezek bizonyulnak hatásosnak más nemzetiségekre, azok vezetőire, nem pedig ha a magyarság bizonygatja a magyar nyelv kötelezővé tételének áldásos hatásait nemzetiségi körökben.

Román Miron görög keleti román érsek és metropolita, küldöttsége élén 1879. február 13-án adta át Ferenc Józsefnek személyesen azt a fölterjesztést, amelyben kéri a királyt, vonja meg előleges jóváhagyását a törvényjavaslattal kapcsolatban, ugyanis annak következtében csorbulna az egyházi autonómia, a közművelődést hátrányosan befolyásolná és

erőltetett végrehajtása elkeseredést okozna országszerte, tehát egyáltalán nem áll a haza érdekében.

Román Miron ezután egy körlevélben tájékoztatta egyházmegyéje összes esperesét a történekekről, akik szintén tiltakoztak a törvényjavaslat ellen. Ennek a tiltakozásnak a főbb pontjait közli A Hon is, mely törekszik minden fontos tény közreadására. Ám az előzőekhez képest szembetűnően nagy különbséget tapasztalhatunk. A kormány számára kedvezőtlen nemzetiségi megnyilvánulást csupán egy rövid cikkben és a fele terjedelmű, kevésbé olvasott esti kiadásban jelentették meg, nem törekedve a fölterjesztés szövegének pontos visszaadására sem.⁴⁸

Pár nap múlva követendő „szép példaként” emlegeti a lap az Ung megyei tanítóegyesület egyházmegyei tanfelügyelőjének, Homicskó Miklósnak nyilatkozatát. A főleg tót és rutén ajkú terület felügyelője rosszállását és tiltakozását fejezte ki a román papok hazafiatlan magatartása ellen és feliratban kérte az országgyűlést, hogy a magyar nyelv kötelező oktatását minél előbb emeljék törvényerőre.⁴⁹

Március 4-én egy hosszú, a magyar nyelv oktatása mellett érvelő (elsősorban a nemzetiségi szempontjából) vezércikk jelent meg A Honban.⁵⁰ A magyarországi rutén unitus püspökök (Pásztélyi János és Tót Miklós) feliratát közli, mely nagy lelkesedéssel támogatja a törvényjavaslatot. A cikk írója a Bécsben járt román főpapoknak is figyelmébe ajánlja: „Olvassák el ... s tanuljanak abból hazaszeretetet és az állam iránti hűséget. Mert nagyon is rájuk fér.” A továbbiakban azt elemzi, hogy a két rutén püspök természetesen nem akar nemzetiségük megsemmisítésére törni, sem egyházi autonómiájuk lerombolására, hanem jó szemmel észrevették, hogy mindezek megtartása mellett ezen törvénnyel még népük művelődési, értelmi és erkölcsi emelkedését is várhatják. A román klérus ezzel szemben „abban keresi uralmának tartós alapját, hogy népe mindörökké buta és tudatlan – a magyar elemtől és államtól továbbra is nyelvileg elszigetelt maradjon.” A javaslatot egyedül támadó Román Mironnak a lap szerint nem lehet igaza, hiszen azóta már Popasu püspök is elutasította a fölterjesztést. Végül pedig gyakorlati példát említ: Romániában százezer magyar él, akik minden zúgolódás nélkül próbálják elsajátítani a bukaresti kormány által kötelezővé tett államnyelvet, a román, hiszen tudja, ennek hasznát veszi. „Ez a bizonyítéka fajunk értelmi és érettségi fölényének” – hangzik a kissé sovíniszta ízü megállapítás a cikk végén. Tehát a románok éppen úgy hasznát vennék a magyar nyelvnek Magyarországon, mint a magyarok a román nyelv megtanulásának előnyét érzik Romániában. Éppen ezért van szükség a javaslat minél előbbi betervezésére.

A terjedelmes vezércikk mellett – szintén első oldalon – a rutén püspökök Treforthoz intézett feliratát is elolvashatjuk, mely a munkácsi és eperjesi egyházmegyék nagyobb részt szláv ajkú híveinek véleményét tartalmazza a készülő törvényjavaslattal kapcsolatban. A tervezetet örömmel fogadták több megfontolásból is: egyéni érdek, mivel a felsőfokú tanintézetek nyelve a magyar, így ismerete nélkül nehéz a továbbtanulás, később pedig magasabb állami tisztség betöltése; társadalmi érdek, hiszen új erőt teremt az állami és társadalmi célok előmozdításához; végül állami érdek is, ami „mindinkább erősíteni fogja a politikai magyar nemzethez tartozóság nagy, igazságos és törvényes eszméjét.” Egyáltalán nem jelentené a nemzetiségek elnyomását, mert a magyar nyelvet csak tantárgyként oktatnák, a többi tárgy előadása a nemzetiségek nyelvén történne.⁵¹

Nem sokkal később a katolikus püspöki értekezlet is egyhangúlag biztosította Trefort Ágoston minisztert törekvéseinek támogatásáról.⁵²

Az 1879-es év 62. száma a „Különfélék” rovatban tájékoztatta az olvasót a további fejleményekről: „az ország minden részéből elismerő táviratokkal és levelekkel halmozzák el” a két rutén püspököt.⁵³ Példaként pedig a polgári losonci kör táviratát idézi. A törvényjavaslat szövege a sok huzavonát követően 1879. március 12-én, az esti kiadásban jelent meg teljes terjedelemben, mindenféle kommentár nélkül.⁵⁴

Másnap az újság egy értesülésről számol be, miszerint a máramarosi románok a magyar nyelv kötelező oktatásának bevezetése érdekében feliratot készílnék intézni a királyhoz.⁵⁵ Az információ megbízható forrásból érkezhett A Hon szerkesztőségébe, mivel a három nappal későbbi kiadásban a javaslat teljes szövegét áttanulmányozhatjuk.

A máramarosi románok a tervezetet teljes mértékben támogatók táborába sorakoznak, hiszen a máramarosi nép ragaszkodik vallásához, ápolja nyelvét, ugyanakkor „a legőszintébb szeretettel viseltetik Magyarországnak, azon közös haza iránt, melynek ... múltja nem mutat fel egyetlen korszakot sem, melyben a magyarországi román nép az ország minden lakosát egyenlően kötelező törvények által biztosított jogok élvezetéből, felekezeti vagy nemzetiségi okok miatt kizárattott volna.”⁵⁶ Vallását, nyelvét, iskoláit, a felsőbb pályákra való bejutás lehetőségét mindig is megtarthatta, magáénak tudhatta, s most, a javaslat törvénnyé formálásával végső garanciát szerezhetne népe biztos felvirágoztatásához. Ehhez kérték a király személyes támogatását.

A feliratot kezdeményező Mihálka László alispán mellett a megye összes községe, az értelmiség és a papság (kivéve a lugosi püspököt és néhány rokonát) látta el kézjeggyel a dokumentumot. Végül a lap most is dicséretben részesítette és követendő példaként állította a hazaszeretetnek egy nemzetiség részéről való ily pozitív megnyilvánulását.⁵⁷

Ezt követően A Hon a március 28-i számától kezdődően április 4-ig a közoktatási bizottság munkáját kíséri figyelemmel és közreadja azokat a módosításokat, melyeket a testület a törvényjavaslat szövegét illetően elfogadott, s melyekre dolgozatom első felében részletesen is rámutattam.⁵⁸

A közoktatási bizottság elnöke Várady Gábor volt, de távollétében Grünwald Béla elnökölt, akinek a nevéhez a szlovák gimnáziumok bezáratása, illetve a nemzetiségek asszimilációját célzó gondolatok fűződtek. A bizottságban a következő képviselők foglaltak helyet: Baross Gábor, Csengery Antal, gróf Desseffy Aurél, gróf Károlyi Tibor, Miehl Jakab, Mikó Bálint, Poór Antal, Szeberényi Gusztáv, Zsilinszky Mihály, Hegedüs László, Irányi Dániel, Molnár Aladár, és az egyetlen nemzetiségi képviselő Dimitrijevicz Milos, habár az ő részvételét illetően nincsenek bizonyítékok.⁵⁹

Április 3-án P. Szathmáry Károly véleményével ismerkedhetett meg az olvasó. A politikus az ellenszenv forrásaként, gyakorlati okaként azt jelöli meg, hogy a nem magyar anyanyelvű tanítók nem tudnak magyarul, ennek következtében kettős teher hárul rájuk: a néptanítónak magának is el kell sajátítania az államnyelvet, ugyanakkor a gyerekeket is meg kell tanítania erre. A megoldást a kisdedovási intézményének állami felkarolásában látja, melynek eredményeit jól illusztrálja a Felvidék példája, ahol a szülők saját jószántukból adják óvodába gyermekeiket, s itt magyar gyermekekkel együtt nevelkedve már 3–6 éves korukban könnyen, játékosan eltanulják a magyar nyelvet. Ebben döntő szerepet tulajdonít a mindkét nyelvet beszélő dajkáknak. Az eredmény „kétszeres”, hiszen nem alakul ki ellenszenv sem a különböző népek között.⁶⁰

Végül április 9-én jelent meg a törvényjavaslat a közoktatási bizottság által elfogadott formában, melyhez bevezető jelleggel egy „általános részt” is társítottak. Ebben tulajdon-

képpen a már nagyon jól ismert indokok hangzottak el újra: csupán egy mulasztás közkívánatra történő pótlásáról van szó, mely a nemzetiségek hasznára lesz anélkül, hogy azok egyházi autonómiáján, illetve saját anyanyelvük szabad használati jogán csorba esnék. Ellenkezőleg: művelődésük felemelkedésének eszközét fogják ebben látni.⁶¹

Hosszabb hallgatás után április 29-én szól az újság ismét a magyar nyelv kötelező oktatásának ügyéről a vezércikkben. Abból az alkalomból foglalja össze újból az eddigi fejleményeket, indokokat, hogy másnap valószínűleg a képviselőház elé kerül a törvényjavaslat.⁶² A törvény megszületésében fontos szakasznak tekinthető az országgyűlési felszólalások, viták sorozat, melyekről A Hon napra készen tudósít, sokszor egy-két oldalra kiterjedő részletességgel az „Országgyűlési tudósítások” című rovatban, április 29-től május 15-vel bezárólag.

A képviselőházi általános vitát Baross Gábor kormánypárti képviselő, oktatási bizottsági tag nyitotta meg beszédével, melyben egyből a javaslat védelmére kelt, ami csupán a gyakorlati élet kívánalmainak akar megfelelni, máris vádolják.⁶³ Zay Adolf és Polit Mihály ellenvéleményüket nyilvánították ki, miszerint a tervezet az autonómiát megsemmisítő, a nemzetiségeket elnyomó intézkedéseket tartalmaz. Most mindketten az 1868. évi közoktatási és nemzetiségi törvények méltányosságát emelték ki, pedig e törvények megszületésük idejében hasonló ellenkezést váltottak ki nemzetiségi képviselőkből. A cikk írója kissé ironikusan meg is jegyzi: „egy kis idő múlva épp ily elismeréssel fognak ugyanezen törvényjavaslatról szólni.”⁶⁴

Szólásra emelkedett még ezen a napot Sztojkovics Péter, aki fontosnak tartotta kiemelni szerb nemzetiségét és valószínűleg A Hon is fontosnak tartotta, hogy egy nemzetiségi képviselő beszédét – mely támogatásáról tesz tanúvallomást – szinte szóról szóra idézze. Sztojkovics szerint már az 1868-as törvényhez hozzá kellett volna kapcsolni a magyar nyelvet a népiskolákban kötelezővé tevő szakaszt. Visszautasítja Zay Adolf szavait és elmondja, a nemzetiségek anyanyelve, kultúrája nem hanyagolódik el ezáltal, ugyanis mindenkinek hazafiúi kötelessége ennek ápolása. Tagadja, hogy a szerbek ne szeretnék e hazát, kik adóznak, alkotmányos jogokat élveznek, hiszen a hazáért éppúgy lehet meghalni szerbül mint magyarul. Az új törvény által „a népek egymást megértve, a magas államiság eszméjének érvényt fognak tudni szerezni.”⁶⁵

Tisza Kálmán miniszterelnök beszédét a nemzetiségi képviselőkhöz intézte. Kifejti, az 1868-as törvény az oktatást anyanyelven biztosítja és ennek az új javaslat sem mond ellent, hiszen csupán a tantárgyak egyikévé tenné a magyart, az államnyelvet, mely elsajátításának lehetővé tétele a kormány kötelessége. Ezek után Szerbia példájával visszavág, ahol „a románok többen vannak, mint a szerbek Magyarországon és mégis a tanítás nyelve a szerb.” Zárásul kinyilvánítja: „a túlzott magyarizálásnak szószólója sohasem voltam és nem is leszek.”⁶⁶

Az április 30-i lap esti száma tartalmazza Mocsáry Lajos függetlenségi képviselő felszólalását, ki közismerten az egyetlen magyar politikus, aki egész pályafutása alatt kiállt a nemzetiségi érdekek mellett, éppen ezért törekedtek a Függetlenségi Pártból való kizorítására, elszigetelésére.

Mocsáry a beiktatás következményeként nemzetiségi villongástól tart, „mert a magyar nemzetiséget a többi rovására akarja szaporítani.”⁶⁷ A tervezetet ellentétesnek tartja a nemzetiségi törvénnyel. Szerinte a tanítók és jelöltek nem fogják kellően elsajátítani a magyar nyelvet, nem is beszélve a tót és oláh parasztokról, akiknek egyébként sincs

szükségük a magyar nyelvre, úgyis elfelejtik. Tehát eredményt csak kényszer útján lehetne elérni, ami fölkorlácsolná az indulatokat. Mindezek mellett megbontja a felekezeti autonómiát és az egyházak megkérdőjezése nélkül hatalmat ad a kormánynak a felekezeti iskolák ügyeibe való beleszólásra.⁶⁸

Másnap Mocsáry pedagógiai alaptételét fejtette ki, mely szerint négy év alatt nem lehet elsajátítani a magyar nyelvet. Ennek a cikkíró azonnal ellentmond, hiszen már eddig is ragadt rájuk az együttélés eredményeként.⁶⁹

Molnár Aladár szerint Mocsáry Lajos végtelenül nagyot árt hazájának azzal, hogy számíttatja a kelet felbomlását, a monarchia új kombinációkba kerülését. Ebben a helyzetben pedig Mocsáry jobbnak látná, ha nem bőszítenék föl a nemzetiségeket és Európa ellenszenvét sem vonnák magukra törvényjavaslat megszavazásával.⁷⁰

Trefort Ágoston beszédében kifejti, hogy az 1868-as törvény módosítása időigényesebb, bonyolultabb lett volna, ráadásul az új törvényjavaslat jobban a problémára koncentrált. Azért nem kimerítő a tervezet, mert minden évben nem lehet módosítani, vagyis helyet kell hagyni a kormánynak a rendeleti úton való szabályozásra.⁷¹

Gebbel Károly a javaslatot az államhatalommal való visszaélésnek tartja, elutasítja.⁷²

Az általános vitát követően Trefort szólalt fel újra és összefoglalta eddigi tapasztalatait. A törvényjavaslatot ellenzők érveit gyűjti össze négy pontban, majd egyenként megcáfolja ezeket. Első ellenérvként említi, hogy harcot involvál a nemzetiségek között. Ez egyáltalán nem helytálló, hiszen rengeteg törvényhatóság, község, tanfelügyelő, egyházi hatóság követelésének tesznek eleget ezzel. Másodszorban a felekezeti autonómiáról szól. A felekezeti iskolák ellenőrzésének jogát már az 1868/XXXVIII. törvénycikk biztosította a kormány számára, így ez ellen ágálni teljesen fölösleges. „Ha a kormánynak ilyen joga nem lenne, az állam lemondhatna saját létezéséről” – állítja a miniszter.⁷³ A harmadik, pedagógiai kérdést már eldöntöttnek tekinti. A gyakorlat bebizonyította, lehet két nyelvet sikerrel tanítani az iskolákban, amire jó példa a nyugati iskolarendszer, vagy Magyarországon a határőrvidéki német nyelvoktatás, aminek következtében sokan befolyásos pozícióba kerültek a monarchiában. Végül tagadja, hogy szakítanak a magyar politikai tradícióval, mert továbbra sincs szó a nemzetiségek elnyomásáról.⁷⁴

Helfy Ignác szerint egyenesen fölösleges a törvényjavaslat, mivel a kormány rendeleti úton is nyugodtan bevezethette volna a magyar nyelv kötelező oktatását a népiskolákban.⁷⁵

Orbán Balázs jogosnak érzi, hogy a többséget alkotó, műveltségében is fejlettebb magyar nép terjessze az államnyelvet.⁷⁶

Mihályi Péter ellenzi a javaslatot, mert a népiskolák amúgy is csekély eredménye tovább csökkenne.⁷⁷

Román Sándor pedig gyengének tartja az érveket, ugyanis „a lengyelek és a muszkák is értik egymás nyelvét, mégsem rokonszenveznek egymással.”⁷⁸

Rakovszky István próbálja nyugtatni a nemzetiségi képviselőket: „Ne féltsék saját nemzetiségüket és annak érdekeit ezen javaslattól, amely azokat nem bántja, ne féltsék a magyar nemzettől sem, ... amelyet nem bánt hódítási, terjeszkedési viselkedés ... mely őszinte rokonszenvvel kíséri a kebelében élő nemzetiségek kultúrtörökvéseit, sőt inkább óhajtatja, hogy minden nemzetiség művelődjék és kifejlődjék.”⁷⁹

Május 3-án Jókai Mór – a főszerkesztő – vezércikke nyitotta meg az újságot. Először Polit Mihály szavaira reagál. Polit Lengyelország és a kozákok példáját állítja párhuzamba Magyarország és nemzetiségei problémájával. Jókai szerint akkor lenne jó a hasonlat, ha

Magyarország Horvátországra rá akarná kényszeríteni a törvényjavaslatot. Erről persze szó sincs, csak Magyarországra vonatkozik és nem kényszerítés, hanem alkalom nyújtás a magyar nyelv megtanítására. A nemzetiségek tévesek látják: itt nem hatalmi kérdésről van szó! A hatalom megtartásának eszköze épp az volna, ha nem tudnának magyarul. Közigazgatási probléma ez, hiszen „addig nem lehet a közigazgatás reformjára gondolni, amíg két szolgabírójelölt között nem a tehetség, hanem a magyarul tudás dönt!”⁸⁰

A képviselőház május 3-i ülésén elhangzottakból A Hon legrészletesebben Ivánka Imre felszólalását emeli ki. Szerinte is el lehetett volna intézni a nyelvkérdést egy kormányrendelettel az 1868. évi törvény alapján. Panaszodik a szászföld helyzetére, ahol a tisztviselők „tizenkét órát mennek, míg találnak magyarul tudót, aki elolvassa a kézbesítéseket.”⁸¹ Nem fogadja el, hogy a tanítóknak hátránya származhatna a törvényből, hiszen az időseknek már nem is kell végrehajtaniuk, aki pedig négy év alatt nem képes magyarul megtanulni, nem való népoktatonak.⁸²

A további támogatók sorozatát Bacon József szász képviselő szakítja meg, aki a magyar nyelv terjesztését helyeselné, de ezt a lépést már „magyarizálásnak” tartja.⁸³

Másnap Várady Gábor a közoktatási bizottság tagja, emellett Máramaros küldötte is megnyilvánult a vitában. Ő leginkább Román Sándor nemzetiségi képviselőnek azt a beszédét kommentálta, melyben a két rutén püspököt vádolja, hogy „a román nép tudatlanságával visszaélve ... mesterséges módon és ármításokkal” írták a kérvényt.⁸⁴ Várady vádolja Román Sándort azzal, hogy nem átalította saját népét tudatlannak nevezni, csakhogy alaptalan vádakot kovácsolhasson és megpróbálja szítani a nemzetiségi különállást. De mivel a máramarosi román nép egyáltalán nem tudatlan, meglátta a törvényjavaslat pozitív szándékait, önszántából kezdte azt támogatni.⁸⁵

Erre Román Sándor közölte: tudomása van esetekről, mikor az aláírók megtudták a felirat tartalmát, vissza akarták vonni hozzájárulásukat, de ezt nem engedték, sőt vizsgálatot akartak ellenük elrendelni. Ráadásul a feliratot kezdeményező alispán testvérét püspöki székekkel kecsegtették, egy pap fia pedig – aki aláírta – stipendiumot (ösztöndíjat) kapott.⁸⁶ Az ellenvéleményt most is az esti kiadás hozta nyilvánosságra.

Kozma Partén nemzetiségi küldött a javaslatot a magyarosítás első lépéseként értékeli, melyet – meggyőződése szerint – többek fognak követni. Erre utal, hogy már a nemzetiségi törvényt is több ponton megsértik, ezeket példákkal is alátámasztja, de A Hon ezeket már elhallgatja, nem tudni miért.⁸⁷

Az általános vita utolsó napján (május 5.) újra felszólal Tisza Kálmán miniszterelnök leginkább Kozma Partén beszédének hatására. Újra elismétli a jól megszokott érveket a törvényjavaslat mellett.⁸⁸

Máriássy Sándor a német ajkú lakosság nevében üdvözli a javaslatot; a szepesiek örömmel veszik a kormány által adandó lehetőséget, hiszen csak az nem támogatja aki közömbös a magyar állameszme megszilárdulása iránt.⁸⁹ Hadzsics Antal szerb küldött ellenvéleményét nyilvánította ki.⁹⁰

A cikk írója külön felhívja az olvasó figyelmét Illyasevics Jenő máramarosi rutén származású képviselő beszédére, ugyanis elmagyarázta: önszántukból fogadták el a feliratot, mert abban az államban való összetartozás fejeződik ki, s nem befolyásolja hátrányosan egyházi autonómiájukat, anyanyelvüket, nemzetiségüket.⁹¹

Bereczky Sándor a szászok nevében szólt, és elmondta, úgy próbálták eddig az államnyelvet gyermekeiknek megtaníttatni, hogy magyar cselédet fogadtak, vagy hosszabb-

rövidebb időszakokra magyar családok gyermekeivel „cseréltek”. Ezek után már az iskolában is lehetőség lesz a magyar nyelv elsajátítására amit nagy meglepéssel konstatálnak.⁹²

A hozzászólások végén a ház többsége elfogadta a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául.

Ezekről a tárgyalásokról kevésbé részletesen tájékoztat A Hon, ugyanis lényegesebb módosítások nélkül fogadták el a képviselők a bizottság által kialakított javaslatot. A tudósító meg is állapítja: „A képviselőház gyorsan tárgyal, komolyan dolgozik.”⁹³

Ezután a törvényjavaslat a főrendiház elé került megvitatásra, amely két nap alatt (május 13–14.) végzett a tárgyalással. A Hon kiemeli, hogy a főrendiházban szokatlanul sokan, negyvenen jelentek meg a magyar nyelv kötelező oktatásának megvitatására, melynek oka: a román mindkét felekezeti (görög katolikus, görög keleti) főpapság részvétele, akik köztudottan mozgalmat indítottak a törvényjavaslat ellen, mielőtt az megszületett volna. Más nemzetiségű főpapság nem képviseltette magát az ülésen.⁹⁴ Majláth György elnök megnyitó beszéde után Trefort miniszter indokolta a javaslatot a megszokott szófordulatokkal.⁹⁵

Ezután Vancsa János nagyszombati görög katolikus érsek fejtegette ki véleményét: a törvény nem fogja célját elérni, ugyanis a magyar nyelv elsajátításához sok időre van szükség, ráadásul a földművelő népnek nincs is rá igénye. Majd történelmi példákat említ, s ezekből vonja le következtetéseit a jelenre vonatkozóan. Magyarország Nagy Lajos és Mátyás korában élte virágkorát, amikor az államnyelv a népnek ismeretlen latin nyelv volt. Ez igazolj: az államnak nagy tekintélye lehet anélkül, hogy mindenki értse az államnyelvet; a haza boldogsága nem függ az államnyelv ismeretétől; a hazafiság és hazaszeretet semmiféle összefüggésben sincs az államnyelvvél. Ezekon kívül a román tanítók nem lesznek képesek a magyar nyelv elsajátítására, így elvesztik állásaikat. Később pedig a görög egyház nyelvének megváltoztatására fog sor kerülni, ami a román nemzetiség végső veszélybe kerülését vonja maga után – fejezi be az érsek, a tudósító szerint a „sötét rémlátomások szószólója”, aki már előre megbénítja a törekvést a tanítóknál.⁹⁶

Róman Miron felszólítja a főrendiházat, mondja ki a törvény szükségletességét, mert az csak az autonóm egyházat és nemzetiségét veszélyeztetné, ugyanis a román–magyar vegyesen lakott területeken, ahol valóban szükség van a magyar nyelvre, azt ott törvény nélkül is megtanulják.⁹⁷

Császka György szepesi püspök ezektől eltérő véleményét nyilvánította ki. A latin nyelv megszűnésével a magyar nyelv volt a legjogosultabb annak szerepét átvenni a törvényhozásban, igazságszolgáltatásban és a kormányzásban, mivel ez a legműveltebb nyelv, illetve ez „hazánk összes népessége viszonylagos többségének nyelve.”⁹⁸

Szepes, Liptó és Árva megyék nem magyar ajkú népe örömmel várja a törvény beiktatását. A szegényebb rétegek ugyanis helyben nem sajátíthatják el a magyar nyelvet, pénzük pedig nincs elküldeni gyermekeiket taníttatni, így nekik sokkal kevesebb esélyük van a középtanodákba való bejutásra. A módosabb családok magyar ajkú cselédek alkalmaztak, vagy magyar családokhoz küldték cserébe gyermekeiket. Tehát igény van a törvény rendelkezéseire, amit az is bizonyít, hogy az általa indított magyar nyelvű „leány nevelde” nagyon sokan jelentkeztek. Elhárulnának a kulturális és tudományos törekvések útjában álló akadályok, ezáltal egyenlősítené a nemzetiségek lehetőségeit a magyar ajkúakéval.⁹⁹

Metianu János görög keleti aradi román püspök a tervezet ellen nyilatkozik, mert azt meglátása szerint az egyházi autonómia, a népoktatás és erkölcsiség rovására szándékoznak bevezetni.¹⁰⁰

Ipolyi Arnold besztercebányai püspök hívei egyetértését tolmácsolta, főleg abból a szempontból, hogy „a politika gyakorlására hivatott polgárok megérthessék az alkotmányos intézményeket és gyakorolhassák az őket megillető jogokat.”¹⁰¹

Mihályi Viktor lugosi görög katolikus püspök elgondolásában a törvény el fogja riasztani a tanulókat a népiskolai tanítói pályától, a szülőket gyermekeik iskoláztatásától.¹⁰²

Végezetül Ujfalussy István főispán hallatta hangját, maga a cikk írója is az ő véleménye mellé állt. Mindkét felekezeti papság aggodalmai ellen éppen ők a legjobb bizonyítékok: kitűnően beszélik a magyar nyelvet, mégis „éppoly erős bajnokai nemzetiségüknek, mintha a magyar nyelvet nem tudnák.”¹⁰³ A főispán utal a magyar nemzet évszázados tiszteletére a nemzetiségek iránt, soha eszébe nem jutott volna magyarosítani. Máramaros, Szatmár, Bereg, Ugocsa, Krassó, Szörény megyék területén több magyar község is elrománosodott, a magyar kormányzás mégsem tett ez ellen erélyes intézkedéseket. Utószor pedig követendő példaként állítja Szörény megye lakosainak felfogását: ők nem régen szabadultak föl egy olyan rendszer alól, melyben megtanultak németül, ami biztosította előmenetelüket, mégis becsületes román hazafiak maradtak. Most a magyar nyelvre van szükségük, ennek megtanulására kértek lehetőséget. Ha a javaslat célját tudatosítják a román nemzetiségű állampolgároknak, azok becsülettel el fogják azt fogadni.¹⁰⁴

A felsőház május 14-én különösebb változtatás nélkül elfogadta a képviselőházból érkező javaslatot. Ezután már csak az uralkodói szentesítésre kellett várni, mely május 22-én következett be.

3.3. A törvény beiktatásának következményei

A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló törvény megszületése után sem múlt el A Hon ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Épp ellenkezőleg. Ezentúl azon munkálkodott a szerkesztőség, hogy a törvény végrehajtásának eredményességét támogassák, vagyis közre adjanak minden ezzel kapcsolatos pozitív fejleményt.

Már a május 20-i szám tájékoztatja az érintetteket a közoktatási miniszter által életbe léptetett póttanfolyamokról Kolozsvárott, Losoncon, Aradon és Székelykeresztúron, melyeket a már végzett nem magyar ajkú néptanítók számára indítottak.¹⁰⁵

Másnap A Hon saját levelezőjének tudósítását közli a Csajkás kerületből. Ebben a Zásztava 64. számára hivatkozik az író, melyben K. úr (a kerület előző képviselője) hosszú lázító cikket közölt a kerület mostani küldöttjéről, Sztójkovics Péterről, a magyar nyelv kötelező oktatásáról szóló törvényjavaslatot támogató magtartása miatt. Ebben felszólítja a polgárokat, vonják meg tőle bizalmukat. Ehelyett azonban a választó polgárok megköszönték Sztójkovics Péter tevékenységét, mely hozzájárul a számukra szabadságot biztosító törvény megszületéséhez.¹⁰⁶

Egy hét múlva újból a vezércikk foglalkozik a magyar nyelv ügyével. Röviden vázolja a beiktatásához vezető út fontosabb állomásait, majd Trefort Ágoston céltudatos, tervszerű működését emeli ki, mely újabban a póttanfolyamok szervezésében nyilvánul meg. Trefort a biztosítéka a törvény sikeres végrehajtásának – írja a cikk konklúzióként.¹⁰⁷

Még ugyanebben a kiadásban láthatunk egy fontos hasábot, mely az újvidéki Zásztava értesülését tartalmazza, miszerint a szerb episzkopátus emlékiratot terjesztett fel a királynak az új törvény ügyében. A püspökök mentegetőznek, hogy a főrendiházi tárgyaláson nem voltak jelen, nem értenek vele egyet, ugyanis a szerb egyházi-iskolai autonómiát aláássa, a szerb nyelvet háttérbe szorítja. Ezért kérik őfelségét: vonja meg a legfelsőbb szentesítést. A kérvényt

Ivacskovics Prokop patriarcha és Sztojkovics Arzén budai püspök látta el kézjeggyével a többi szerb püspök nevében.¹⁰⁸

A válasz majdnem egy hónapot váratott magára, akkor sem hozott különösebb eredményt a szerb püspökök számára: Trefort értesítette a kérvényezőket, hogy tiltakozásuk az uralkodótól minden megjegyzés nélkül visszaérkezett és ő is észrevétel nélkül tájékoztat erről.¹⁰⁹ Tehát a szerb próbálkozás semmiféle eredménnyel sem járt.

A közbeeső időben A Hon egy a magyar nyelv elleni ugyancsak szerb demonstrációról számolt be. Az újvidéki polgárság egy 692 aláírással ellátott bizalmi nyilatkozatot fogalmazott meg Polit Mihály, Dimitrijevićs Milos, Maximovics Miklós és Hadzsics Antal országgyűlési képviselők iránt, amiben a szerb nyelv érdekében végzett munkájukat köszönik meg. Az újságíró mellékesen, enyhe ironiával jegyzi meg: kuriózumként közli a „bombasztikus ostobaságot, melyet Polit úrék írtak maguknak.”¹¹⁰ Erőszakos magyarosításról beszélnek, majd maguk ismerik be, hogy a „szerb nyelv ellen kilőtt nyíl céltévesztetten a földre fog hullani.”¹¹¹ Akkor pedig az a kérdés merül föl, „miért demonstrálnak alaptalanul ily rosszakarattal?”¹¹² Az ezekhez hasonló szerb megmozdulásokról az újság ebben az évben már nem tudósít.

Az új törvény realizálódásához járulnak hozzá a tót–magyar és a román–magyar nyelvtankönyvek, melyekből a minisztérium minden egyes néptanítónak egy ingyen példányt fog küldeni. Emellett Gönczy Pál minisztertanácsos vezetésével elkészültek a tanítók és tanfelügyelők részére adandó részletes, minden osztályra kiterjedő utasítások és ez azt jelentette, hogy a magyar nyelv tanítása már a következő, 1880-as tanévben kezdetét veheti.¹¹³

„Oláh izgatás a magyar nyelv ellen” címmel vált A Honban olvashatóvá a nagyszebeni Observatoriulu június 25-i számának vezércikke.¹¹⁴ Az írás a „végzetes törvény” előre megjósolt negatív hatásait taglalja. Véleménye szerint a magyarság rögeszméjévé vált a magyarizálás gondolata és nem akarja megérteni: minél erőszakosabbá válik ez a politika, annál erélyesebb lesz a nemzetiségi reakció. A kormány új törekvése a még nemzetinek maradt egyházak és iskolák megsemmisítése, amihez már nagy erővel folynak az előkészületek. Ezeknek köszönhető a román nyelv szószékről való kitiltása, a magyar nyelv uralkodóvá válása politikai és közigazgatási dolgokban, a román nyelvű pecsétek helyett magyar nyelvűek alkalmazása, román történelmi kézikönyvek betiltása, a román nemzeti lobogó használatának korlátozása, román tanítók, papok megfélemlítése, a sajtószabadság korlátozása. Összefogásra, kitartásra, a román nyelv és kultúra megőrzésére szólít fel, s amikor majd „a magyarizálás özönvizének dühös hullámai lecsendesednek, a Kárpátok megmaradnak ... erődei és bölcsője a románságnak.”¹¹⁵

A Hon munkatársa természetesen nem hagyta ezt megjegyzés nélkül. Követeli a kormánytól a sajtótörvény felülvizsgálatát, mivel „tűrhetetlen, hogy a nemzetiségi sajtó minden nap visszaél a sajtószabadsággal, azt szakadatlan és gyűlöletes izgatásra használja föl.”¹¹⁶

Látható, hogy leginkább román és szerb nemzetiségi területen tört felszínre az elégedetlenség, de A Hon ezt többnyire egy-két vezető személyiség lázongásának tartja, továbbra is bízva a végrehajtás eredményességében.

Örömmel és elégedettséggel számol be a lap a póttanfolyamok népszerűségéről, ugyanis Aradra 580, Kolozsvárra 350, Losoncra 100 nemzetiségi néptanító jelentkezett. A cikk írója lelkesedésének ad hangot, mikor javasolja: a felekezeteknek is vállalniuk kellene póttanfolyamok indítását, megosztva ezzel az államra háruló terheket.¹¹⁷

A „Különfélék” rovatból értesülhetett a korabeli olvasó, hogy Csáktornyan, folyó év szeptember 15–20-án új tanítóképző nyílik meg, ahol a magyar nyelv oktatására alkalmas néptanítókat képeznek majd, kiket a horvát és vend iskolákban fognak alkalmazni. A városi képviselő-testület ideiglenesen a gróf Festetich György birtokához tartozó Zrínyi-féle várban bérel helyiségeket a képezde számára, de közben a település saját költségén elkezdti építtetni a végleges épületet.¹¹⁸

A magyar nyelv terjesztéséhez járult hozzá a görög katolikus illetve a görög keleti liturgiának magyar nyelvre való lefordítása, mivel áldatlan állapot volt, hogy az ilyen felekezetű magyaroknál a liturgia nyelvének az orosz vagy a román számított. A tudósító ezzel a hírrel is visszautasítja a magyarosodás erőszakos terjesztésének vádját, hiszen még a „magyar nemzetiség érdekeinek istápolására sem fordítottak elég gondot.”¹¹⁹ Ezzel nem szándékuk az egész unitus egyházat magyar nyelvűvé változtatni, csupán szükségből ott bevezetni, ahol a közélet nyelve a magyar. (Ilyen terület Erdély 598 916 görög katolikus hívével.)¹²⁰

Nem kapcsolódik szorosan a törvény végrehajtásához a soproni felső leányiskola ügye, viszont újabb alkalmat nyújtott A Honnak a magyar nyelv ügyének felkarolására. A *Sopron* című újság 55. számában megtámadta a leányiskola felügyelőjét, az iskolaszéket és igazgatóját, Jausz Györgyöt, hogy iskolájukban „germanizálás” és „hazafiatlan szellemű” nevelés folyik. Magukat magyar anyanyelvűnek valló diákokat a német nyelv használatára köteleztek, előnyben részesítették a német irodalmi művekkel való megismerkedést és közömbösek maradtak „időnk szelleme” iránt – szól a vád.¹²¹

Jausz György válasza egy egész hónapot váratott magára. Kimutatta a vádak alaptalanságát és elmondta, nemcsak megfelelnek a magyar ajkú növendékek jogos igényeinek és a törvény követelményeinek, de lényegesen túlmenő eredményeket is felmutatnak, melyekről egy konferencián a királyi tanfelügyelő is meggyőződött. Visszautasítja a hazafiatlanság vádját is, mert ha ezen „N. úr” (a vádló) azt érti, hogy magyarrá tenni, akkor az egész város ellen támad. Nem igaz a tanfelügyelők tevékenységének akadályoztatása sem, hiszen ők az intézetben végrehajtó hatalommal rendelkeznek. Jausz György szerint: „N. úr a vádaskodással belesodorja a Sopronban dühöngő gyászos nyelvharcba, mely felferkeszti a nemzetiségi szenvedélyeket és az erőszakot helyezi előtérbe.”¹²²

Ez a megállapítás rámutat arra a pattanásig feszült légkörre, mely egyes vegyesen lakott területeken eluralkodott, lappang a felszín alatt és csak egyetlen szikra kell felgyulladásához. Hiába próbálta továbbra is bizonygatni A Hon, hogy zökkenőmentesen folyik a törvény végrehajtása, mégis az ehhez hasonló cikkekből kiérződnék a háttérben szunnyadó ellentétek. Leginkább a szerb- és románlakta vidékekre jellemző az efféle feszültség, de a szászok lakta vidékek sem mondhatóak problémamentesnek a tudósítások szerint.

Július 30-án a legutóbb még adathiányban szenvedő újság közli friss értesüléseit a székelykeresztúri póttanfolyamról, ahova 52 szász német és 154 román ajkú tanító jelentkezett, hogy a magyar nyelvet elsajátítva „alkotmányos és magyar nemzeti szellemben” nevelhessék a nem magyar ajkú ifjúság nemzedékét. Törekvésükért A Hon elismerését fejezi ki.¹²³

A póttanfolyamokhoz szorosan kapcsolódik a Franklin társulatnál megjelent háromkötetes tankönyv, melyben az író – Madzsar János – útmutatót ad a magyar nyelv tanítására a nemzetiségi nyelvű népiskolákban, illetve második és harmadik kötetében a magyar nyelvtant foglalja össze a német tannyelvű népiskolák számára. Helyesen járt el az író, mikor a törvénynek megfelelően a hangsúlyt könyvében a nyelv elsajátítására és nem a szabályok megtanulására fektette – értékeli A Hon az új kiadványt.¹²⁴

Jókai Mór tollából olvashatunk a királyi családnak a magyar nyelvhez való viszonyáról. Mária Valéria anyjával, a királynéval és a királlyal is magyarul beszél, Istenhez magyarul imádkozik, történelemből magyarul tette le vizsgáit. A királyné magyarul szólítja meg a magyar nevű személyeket, akik sokszor ezt nem is értik, majd szégyenkezve magyar tanítót fogadnak. A magyar nyelv tehát a felsőbb körökből terjed el, így nemsokára az az idő jön el, mikor egy magyar lép be egy társaságba, annak kedvéért mindenki magyarul fog beszélni és fordítva.¹²⁵

Láthatjuk, a lap minden adandó alkalmat megragadott a magyar nyelv népszerűsítése érdekében. Az aradi póttanfolyam végén 82 román ajkú határőrvidéki román tanító aláírásával olvashatjuk el azt a nyilvános köszönőlevelet, melyben a nemzetiségi oktatók az államnak fejezik ki hálájukat, hogy alkalmat és támogatást (szabad szállást, napi 80 kr. rapidíjat) kaptak a tanfolyam elvégzéséhez és ezáltal újra bekapcsolhatják az eddig elszigeteltségben élő határőrvidékieket az anyaország politikai életébe, kultúrájába.¹²⁶

Ujabb ingyenoktatás lehetőségéről tájékoztat A Hon a „budai népszerű előadások rendezésére alakult társaság” szervezésében, mely szintén a magyar nyelv elsajátítását akarta megkönnyíteni német ajkú nemzetiségi tanítók számára.¹²⁷

Az állam további kiadásokat eszközölt a törvény sikeres végrehajtása érdekében, amikor különböző összegű jutalmakat ajánlott fel a kiemelkedő nemzetiségi néptanítói tevékenységért. Pest megyében két tanító 50, nyolc pedig 25 kr. jutalomban részesült, melynek kiosztása a nyilvános megyegyűlésen, az alispán, a tanfelügyelő és a szolgabíró jelenlétében zajlott. Mindemellett még tanítványaik számára is nyertek bizonyos összegű támogatást.¹²⁸

Arad megyében a magyar nyelv terjesztésére egy 7000 forintos alapot különítettek el, melynek kamatait karácsony előtt a legsikeresebb nemzetiségi növendékek és tanítóik között osztották szét.¹²⁹

A Hon 1879. évfolyamában december 10-én ír a népneveléssel kapcsolatban utoljára a költségvetési tárgyalások kapcsán. Mivel az új törvény végrehajtása növeli a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kiadásait, a következő évre százezer forinttal többet, 840 ezer forintot irányzott elő a kormány a tárca részére.¹³⁰

A kiemelt cikkek alapján elmondhatjuk, A Hon valóban törekedett a magyar nyelv oktatásával kapcsolatos törvény megszületésének folyamatát és az ezt kövöző eseményeket hűen visszatükrözni, mégis megjegyzéseivel illetve a kormányt rossz színben feltüntető tényeknek inkább az esti kiadásokban való megjelentetésével mindvégig hű maradt a kormány által képviselt eszmékhez, ezeket próbálta meg a közvéleménnyel is elfogadtatni.

4. A népiskolák számának alakulása oktatási nyelv szerint a törvény bevezetése után

Végezetül a törvény bevezetése után történt változásokat említem meg.

Az új tantárgyat összesen 8504 iskolában kellett bevezetni a törvény értelmében. Ezen belül 6699 iskolában a tanítási nyelv nem a magyar volt (1017 iskolában német, 2952-ben román, 1 874-ben szlovák, 262-ben szerb, 75-ben horvát, 519-ben rutén), 1703 iskolában két, 102-ben pedig három nemzetiségi nyelven tanítottak. A magyar tannyelvű iskolák száma a miniszteri jelentés szerint 7171 volt.¹³¹

A törvény életbelépése változásokat hozott a népiskolák számának alakulásában oktatási nyelvüket tekintve.

A népiskolák számának alakulása Magyarországon oktatási nyelv szerint (1880-1890)¹³²

ISKOLATÍPUS	MAGYAR	NÉMET	SZLOVÁK	ROMÁN	KÁRPÁTUKRÁN	SZERB	HORVÁT, SZLOVÉN	EGYÉB
Egynyelvű iskolák								
1880	7 342	867	1 716	2 756	393	245	68	7
1890	8 994	674	1 115	2 582	211	287	39	5
Két-, vagy többnyelvű iskolák, ahol a fenti nyelveken is folyt oktatás								
1880	2 287	919	597	394	246	52	79	150
1890	2 857	885	1 012	468	321	42	101	68
Összes iskolák, ahol a feni nyelveken tanítottak								
1880	9 629	1 786	2 313	3 150	639	297	147	157
1890	11 851	1 559	2 127	3 050	532	329	140	73

A táblázatból kitűnik, a nemzetiségi nyelveken oktató iskolák száma egy évtized elteltével is már radikálisan, átlagosan 35,4%-al csökkent. Érdekes, mennyire egybeesnek a táblázat adatai A Hon által bemutatott helyzettel. A Hon a törvénnyel szemben legerélyesebben fellépő nemzetiségeknek a román és a szerbet jelölte meg és éppen ezen nemzetiségek anyanyelvű iskoláinak száma csökkent legkevésbé (a román iskoláké 7%-kal), sőt a szerb tanítási nyelvű iskolák száma 17%-os növekedést mutat.

5. Befejezés

A leírtak alapján megállapítható: a magyar nyelv tanításának kötelezővé tétele a népiskolákban érzékenyen érintette a magyarországi nemzetiségeket az egységes nemzetállamok és saját hátsorzágaik kialakulásának korában. Habár a kormány mindvégig próbálta bizonygatni az új törvény áldásos hatásait a nemzetiségek helyzetére nézve, és indokaiban valóban nagyon sok igazság rejlik a gyakorlati életet illetően, mégis kiérződik számomra az a ki nem nyilvánított óhaja a magyar vezető rétegnek, hogy Magyarországon minél szélesebb körben váljanak magyarrá is a nemzetiségek, megszilárdítva ezzel Magyarország egységét. Tudatos, erőszakos asszimilációról ugyanakkor nem beszélhetünk.

Véleményem szerint viszont kétségtelen, hogy az a valamelyik nemzetiséghez tartozó diák, ki a magyar nyelvet a törvénynek köszönhetően már a népiskolában elsajátította és ezáltal magasabb iskolák, majd hivatalok felé megnyílt számára az út elkerülhetetlenül magyarosodott a magyar nyelv rendszeres használata eredményeképpen, persze emellett nemzetiségi kultúrájához is hű maradhatott.

I. sz. melléklet

1879 márc. 11¹³³

Törvényjavaslat a magyar nyelv tanításának kötelezettségéről a népiskolai tanintézetekben, indokollással.

Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátítására minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék, e végből a következő intézkedések állapittatnak meg.

1. §. Nem magyar nyelvű felekezeti tanító-képző intézetekben, melyekben a magyar nyelv 1868: XXXVIII. t. cz. 13. és 88. §§. értelmében különben is kötelezett tantárgy, jövőre oly

* A mellékleteket betűhíven közöljük. A szerk.

óra-számmal veendő fel, hogy az egész tanfolyam alatt annak beszédben és írásban elsajátítása minden tanító-jelöltnek lehetővé tétessék.

2. §. A jelen törvény hatálybaléptét követő tanévtől kezdve (vagyis egy tanító-képző intézeti tanfolyam) eltelte után tanítói oklevelet senki sem nyerhet, és tanítóul vagy segédtanítóul senki sem alkalmazható, aki a magyar nyelvet annyira nem bírja, hogy azt a népiskolákban taníthassa.

3. §. A már hivatalban lévő, vagy az előbbi §-ban említett három év eltelte előtt hivatalba lépendő tanítók, a jelen törvény hatályba léptétől számítandó hat év alatt, köteleztetnek a magyar nyelvet annyira elsajátítani, hogy azon való tanítási képességekét vizsgálatattal igazolhassák.

Életök ötvenedik évét a jelen törvény hatálybalépésekor már betöltött tanítókat, saját kérelmekre, e kötelezettség alól a vallás- és közoktatási minister fölmenthet.

4. §. Oly elemi-, vagy felső népiskolákban, ahol a magyar nyelv eddig nem volt kötelezett tantárgy, de oly tanító van alkalmazva, aki annak tanítására képes a magyar nyelv a jelen törvény hatálybaléptét követő tanévben azonnal köteles tantárggyá teendő.

5. §. Általában az egész országban, a jelen törvény hatálybaléptétől számítandó hat év elteltével, a magyar nyelv kötelezett tantárgy lesz minden elemi vagy felső népiskolában, kivéve a 3. §-ban említett felmentés eseteit.

6. §. Az előbbi §-ban kitett határidő bekövetkezte előtt is, ha valamely tekintetben oly tanító alkalmaztatik, aki a magyar nyelvet tanítani képes, ez azonnal köteles tantárggyá teendő.

7. §. Mely megyékben, vagy azok egyes részeiben, legyen a magyar nyelv tanításának kötelezettsége, a kitűzött határidő eltelte előtt is fokozatosan életbeléptetendő, az illető törvényhatóság előterjesztésére, a vallás- és közoktatásügyi minister a belügyministerrel egyetértőleg határozza meg.

8. §. Az előbbi §§-ban foglalt határozatok s átmeneti intézkedések foganatosítását, a vallás- és közoktatási minister, a tanfelügyelő s egyéb a népiskolai hatóságokról szóló (1876: XXVIII.) törvényben (3. §.) megnevezett közegei által ellenőrzi.

9. §. A jelen törvény végrehajtásával, a vallás- és közoktatásügyi és a belügyi ministerek bizatnak meg.

Budapesten, 1879. évi márczius hó 11-én.

Trefort Ágoston s. k.

II. sz. melléklet

1879 máj. 22¹³⁴

1879: XVIII. t.c. a magyar nyelv tanításáról a népoktatási tanintézetekben.

Szükséges lévén, hogy a magyar nyelvnek, mint az állam nyelvének elsajátítására, minden állampolgárnak kellő mód nyujtassék, e végből a következő intézkedések állapittatnak meg:

1. §. Minden, akár felekezeti, akár másnemű oly tanító-képző intézetben, amelyben a tanítás nyelve nem a magyar, a magyar nyelv, mint már az 1868: XXXVIII. t.c. rendelete szerint is ez intézetekben köteles tantárgy, oly órásszámmal tanítandó, hogy azt az egész tanfolyam alatt minden tanító-jelölt, beszédben és írásban elsajátíthassa.

2. §. A jelen törvény hatálybaléptét követő 3 évi tanító-képző intézeti tanfolyam eltelte után, vagyis 1882. évi június 30-tól kezdve tanítói oklevelet senki sem nyerhet, és a képezdei tanfolyamot akár magán úton, akár tanintézetben 1882-re vagy azután végzett egyének közül tanítóul senki sem alkalmazható, a ki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolában taníthassa.

3. §. A már hivatalban levő, vagy tanítói pályára lépő azon egyének, kik a képezdei tanfolyamot az 1872-től 1881-ik év végéig terjedő időközben végezték el, – illetőleg végezendik el – avagy ezen idő alatt léptek vagy lépnek a tanítói hivatalba, – kötelesek a magyar nyelvet – ha azt nem bírják – a jelen törvény hatálybaléptétől számított 4 év alatt annyira elsajátítani, hogy azt a népiskolában tanítani képesek legyenek.

E képesség egy, a minister által rendeleti uton szabályozandó vizsgalettellel igazolandó.

Oly községekben, hol magyar és nem magyar ajkúak vegyesen laknak, akár községi, akár felekezeti, akár egyéb nyilvános népiskolákban, az 1883-ik évtől fogva úgy rendes, mint segéd- vagy ideiglenes tanítóul csak oly egyének alkalmazhatók, kik a magyar nyelvet tanítani képesek; azonban 1883-ik évig is a tanítói állomások betöltésénél, a magyar nyelvet tudóknak elsőbbség adandó; valamint a községi elemi népiskolákra nézve, az 1868: XXXVIII. t.-cikk 58. §-ában és az 1876. XXVIII. t. cz. 13. §-ának 2. és 3-ik kikezdésében foglalt rendelkezések szigoruan végrehajtandók.

4. §. A magyar nyelv az összes bárminemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezzel felvételik.

Azonban mindaddig, míg a magyar nyelv tanítására alkalmas kellő számú tanító fog rendelkezésre állani, ezen törvény fennebbi rendelete csak fokozatosan következőleg léptethető életbe:

Minden olyan elemi népiskolában, melynek tannyelve nem a magyar, de oly tanító van alkalmazva, ki annak tanítására képes, a magyar nyelv, mint köteles tantárgy, már a jelen törvény hatályba léptét követő tanévben; azon elemi népiskolákban pedig, a melynél ily tanító alkalmazva nincs, mielőtt a 2-ik és 3-ik §§-ok értelmében, a magyar nyelv tanítására képes tanító alkalmazva leendő, azonnal tanítandó.

A magyar nyelv ezen köteles tanítását az összes községi népiskolában a vallás – és közoktatási minister rendeletben szabályozza. – E szabályrendeletet, az óraszámra nézve, népiskolai tantervek megállapításánál, az összes felekezeti és egyéb iskolai hatóságok is kötelesek szem előtt tartani.

5. §. A jelen törvény intézkedései kiterjesztetnek az 1868: XXXVIII. t. cz. 16–22. §§-ai értelmében fennálló és felállítandó nem magyar tannyelvű tanintézetekre is.

6. §. Az előbbi szakaszokban foglalt határozatok és átmeneti intézkedések foganatosítását, a vallás és közoktatási minister, a tanfelügyelők, és a népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. törvénycikkben (3. §.) megnevezett egyéb közegei által ellenőrzi.

E célból:

1. Azon tanító-képző intézeteknél, melyekben a tannyelv nem a magyar, a tanfelügyelőnek, a tanítás alkalmával időközönként tett látogatásain felül, úgy az évi, mint a képesítő vizsgálatok, a tanfelügyelőnek vagy a közoktatásügyi minister által kinevezett helyettesének jelenlétében és részvételével tartatnak meg és a képesítő oklevelek 1882. évi június 30-tól fogva, általa is aláírva, csak azon esetben adható ki, ha a vizsgálattevő a magyar nyelvet a jelen törvény 2. §-a értelmében kellően bírja.

A tanfelügyelőnek ellenzése ellen azonban a jelölt a vizsgálat napjától számított legfeljebb harminc nap alatt, a vallás- és a közoktatási ministerhez felfolyamodhatik, aki ez esetben egy maga által kinevezendő három tagú bizottság által újra megvizsgáltatja őt, s ha ez a folyamodót a magyar nyelvben a 2 §-ban megszabott mértékben képesnek találja, az oklevél neki azonnal kiadandó.

A bizottság határozata az oklevélre rávezetendő.

2. A közoktatásügyi minister felügyel arra, hogy az 1876: XXVIII. t. cz. 5. §. 3. pontja értelmében bemutatott tantervekbe a magyar nyelv a jelen törvénynek megfelelőleg, kellő kiterjedésben legyen fölvéve és ugyanezen törvény 5. §-a 3. b) pontja szerint a tanításra felügyeltet.

3. A jelen törvény rendeleteinek meg nem tartása esetében, az 1868: XXXVIII. t. cz. 15. §-a, illetőleg az 1876: XXVIII. t. cz. 7. §-a alkalmazandó. És végül:

4. az 1868: XXXVIII. t. cz. 22. §-a intézkedései azon esetben is alkalmazandók, ha a jelen törvény jelen szakaszában megemlített intézetek, ezen törvény rendeleteinek eleget nem tettek.

7. §. Mindenütt, hol e törvényben tanító képezdék, tanítók, tanító-jelöltek, segéd vagy helyettes tanítókról van szó, a tanítónő-képezdék, tanítónők, tanítónő-jelöltek, segéd- vagy helyettes tanítónők is értendők.

8. §. A jelen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minister biztatik meg.

Ferencz József s.k.

Tisza Kálmán s.k.

Jegyzetek

¹ Mo. tört. 1979, 1149. p.

² Eötvös 1902, 181. p.

³ Mo. tört. 1979, 1152–1153. p.

⁴ Uo. 1350–1351. p.

⁵ Gratz 1934, 69–89. p.

⁶ Eötvös 1902, 185. p.

⁷ Schlett 1987, 247. p.

⁸ Uo. 262. p.

⁹ Törvénytár 1836–1868. 1896. 490–494. p.

¹⁰ Gratz 1934, 69–89. p.

¹¹ Eötvös 1976, 372. p.

¹² Uo. 361–388. p.

¹³ Bölöny 1992, 223. p.

¹⁴ Mann 1982, 68–121. p.

¹⁵ Mo. tört. 1979, 1340. p.

¹⁶ Mann 1982, 132. p.

¹⁷ Hamar 1976, 91. p.

¹⁸ Iratok... 1952, 425. p.

¹⁹ Uo. 425–448, p.

²⁰ Hamar 1976, 97. p.

²¹ Uo. 98. p.

²² Uo. 99. p.

²³ Iratok... 1952, 576–577. p.

²⁴ Uo. 591–595. p.

²⁵ Uo. 620–621. p.

²⁶ Törvénytár 1836–1868. 1896. 452. p.

²⁷ Uo. 462. p.

²⁸ Törvénytár 1875–1876. 1896. 469–470. p.

²⁹ Törvénytár 1836–1868. 1896. 452–453. p.

- ³⁰ Törvénytár 1875–1876. 1896. 464–465. p.
- ³¹ Törvénytár 1836–1868. 1896. 452. p.
- ³² Törvénytár 1875–1876. 1896. 468. p.
- ³³ Törvénytár 1836–1868. 1896. 453. p.
- ³⁴ Iratok... 1952, 593. p.
- ³⁵ Uo. 593. p.
- ³⁶ Uo. 595. p.
- ³⁷ A magyar sajtó... 1985, 272–278. p.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ A Hon, 300. sz. XVII. évf. Bp., 1879. vasárnap, december 14.
- ⁴⁰ A Hon, 308. sz. XVI. évf. Bp., 1878. csütörtök, december 19.
- ⁴¹ Uo.
- ⁴² A Hon, 311. sz. XVI. évf. Bp., 1878. vasárnap, december 22.
- ⁴³ Uo.
- ⁴⁴ A Hon, 317. sz. XVI. évf. Bp., 1878. kedd, december 31.
- ⁴⁵ Uo.
- ⁴⁶ A Hon, 44. sz. XVII. évf. Bp., 1879. csütörtök, február 20.
- ⁴⁷ A Hon, 41. sz. XVII. évf. Bp., 1879. kedd, február 23.
- ⁴⁸ A Hon, 51. sz. XVII. évf. Bp., 1879. péntek, február 28.
- ⁴⁹ A Hon, 53. sz. XVII. évf. Bp., 1879. vasárnap, március 2.
- ⁵⁰ A Hon, 54. sz. XVII. évf. Bp., 1879. kedd, március 4.
- ⁵¹ Uo.
- ⁵² A Hon, 58. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szombat, március 8.
- ⁵³ A Hon, 62. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, március 12.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ A Hon, 65. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szombat, március 15.
- ⁵⁶ A Hon, 68. sz. XVII. évf. Bp., 1879. kedd, március 18.
- ⁵⁷ Uo.
- ⁵⁸ A Hon, 76, 78, 80, 82. sz. XVII. évf. Bp., 1879. március 28–április 4.
- ⁵⁹ Hamar 1976, 101. o.
- ⁶⁰ A Hon, 81. sz. XVII. évf. Bp., 1879. csütörtök, április 3.
- ⁶¹ A Hon, 86. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, április 9.
- ⁶² A Hon, 104. sz. XVII. évf. Bp., 1879. kedd, április 29.
- ⁶³ Uo. (esti kiadás)
- ⁶⁴ A Hon, 105. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, április 30.
- ⁶⁵ Uo.
- ⁶⁶ Uo.
- ⁶⁷ Uo.
- ⁶⁸ Uo.
- ⁶⁹ A Hon, 106. sz. XVII. évf. Bp., 1879. csütörtök, május 1.

- ⁷⁰ Uo.
⁷¹ Uo.
⁷² Uo.
⁷³ Uo. (esti kiadás)
⁷⁴ Uo.
⁷⁵ Uo.
⁷⁶ Uo.
⁷⁷ A Hon, 107. sz. XVII. évf. Bp., 1879. péntek, május 2.
⁷⁸ Uo.
⁷⁹ Uo. (esti kiadás)
⁸⁰ A Hon, 108. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szombat, május 3.
⁸¹ Uo.
⁸² Uo.
⁸³ Uo. (esti kiadás)
⁸⁴ A Hon, 109. sz. XVII. évf. Bp., 1879. vasárnap, május 4.
⁸⁵ Uo.
⁸⁶ Uo.
⁸⁷ Uo. (esti kiadás)
⁸⁸ A Hon, 110. sz. XVII. évf. Bp., 1879. kedd, május 6.
⁸⁹ Uo.
⁹⁰ Uo.
⁹¹ Uo.
⁹² Uo.
⁹³ A Hon, 112. sz. XVII. évf. Bp., 1879. csütörtök, május 8.
⁹⁴ A Hon, 117. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, május 14.
⁹⁵ Uo.
⁹⁶ Uo.
⁹⁷ Uo.
⁹⁸ Uo.
⁹⁹ Uo.
¹⁰⁰ Uo.
¹⁰¹ Uo.
¹⁰² Uo.
¹⁰³ Uo.
¹⁰⁴ Uo.
¹⁰⁵ A Hon, 122. sz. XVII. évf. Bp., 1879. kedd, május 20.
¹⁰⁶ A Hon, 123. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, május 21.
¹⁰⁷ A Hon, 129. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, május 28.
¹⁰⁸ Uo.
¹⁰⁹ A Hon, 150. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szombat, június 21.

- ¹¹⁰ A Hon, 135. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, június 4.
- ¹¹¹ Uo.
- ¹¹² Uo.
- ¹¹³ A Hon, 153. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, június 25.
- ¹¹⁴ A Hon, 157. sz. XVII. évf. Bp., 1879. vasárnap, június 29.
- ¹¹⁵ Uo.
- ¹¹⁶ Uo.
- ¹¹⁷ A Hon, 166. sz. XVII. évf. Bp., 1879. csütörtök, július 10.
- ¹¹⁸ A Hon, 177. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, július 23.
- ¹¹⁹ A Hon, 180. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szombat, július 26.
- ¹²⁰ Uo.
- ¹²¹ A Hon, 182. sz. XVII. évf. Bp., 1879. kedd, július 29.
- ¹²² A Hon, 207. sz. XVII. évf. Bp., 1879. csütörtök, augusztus 28.
- ¹²³ A Hon, 183. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, július 30.
- ¹²⁴ A Hon, 190. sz. XVII. évf. Bp., 1879. csütörtök, augusztus 7.
- ¹²⁵ A Hon, 198. sz. XVII. évf. Bp., 1879. vasárnap, augusztus 17.
- ¹²⁶ A Hon, 200. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, augusztus 20.
- ¹²⁷ A Hon, 217. sz. XVII. évf. Bp., 1879. hétfő, szeptember 8.
- ¹²⁸ A Hon, 244. sz. XVII. évf. Bp., 1879. péntek, október 10.
- ¹²⁹ A Hon, 252. sz. XVII. évf. Bp., 1879. vasárnap, október 19.
- ¹³⁰ A Hon, 296. sz. XVII. évf. Bp., 1879. szerda, december 10.
- ¹³¹ Hamar 1976, 114. p.
- ¹³² Mo. tört. 1979, 1340. p.
- ¹³³ Iratok...1952, 591–592. p.
- ¹³⁴ Uo. 620–621. p.

Rövidítések jegyzéke

A Hon A Hon 1878. decemberi és 1879. évfolyamai

A magyar sajtó...1985.

A magyar sajtó története. II/2. köt. 1867–1892. Szerk.: KOSÁRY DOMOKOS és NÉMETH G. BÉLA. Bp., 1985, Akadémiai kiadó, 552. p.

Bölgöny 1992. BÖLGÖNY JÓZSEF: *Magyarország kormányai 1848–1992.* Bp., 1992, Akadémiai kiadó, 487. p. Eötvös 1902.

Eötvös 1902. *Báró Eötvös József összes munkái.* X. köt. Beszédék III. köt. Bp., 1902, Révai testvérek, 408. p.

Eötvös 1976. *Eötvös József művei: Kultúra és nevelés.* Bp., 1976, Magyar Helikon, 530. p.

Gratz 1934. GRATZ GUSZTÁV: *A dualizmus kora. Magyarország története, 1867–1918.* Bp., 1934, Magyar Szemle Társaság, 413. p.

Hamar 1976. HAMAR MÁRIA: *A magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 1879. évi törvényről* Századok, 110. évf. 1976/I. sz. 583. p.

Iratok... 1952. *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában.*

Szerk.: KEMÉNY G. GÁBOR I. kötet. 1867-1892. Bp., 1952, Tankönyvkiadó, 920. p.

Mann 1982. MANN MIKLÓS: *Trefort Ágoston élete és működése*. Bp., 1982, Akadémiai kiadó, 195. p.

Mo. tört. 1979. Magyarország története tíz kötetben Szerk. biz. vez.: PACH ZSIGMOND PÁL. VI/1-2. kötet. Magyarország története, 1848-1890. Főszerk.: Kovács Endre, szerk.: Katus László. Bp., 1979, Akadémiai kiadó, 1760. p.

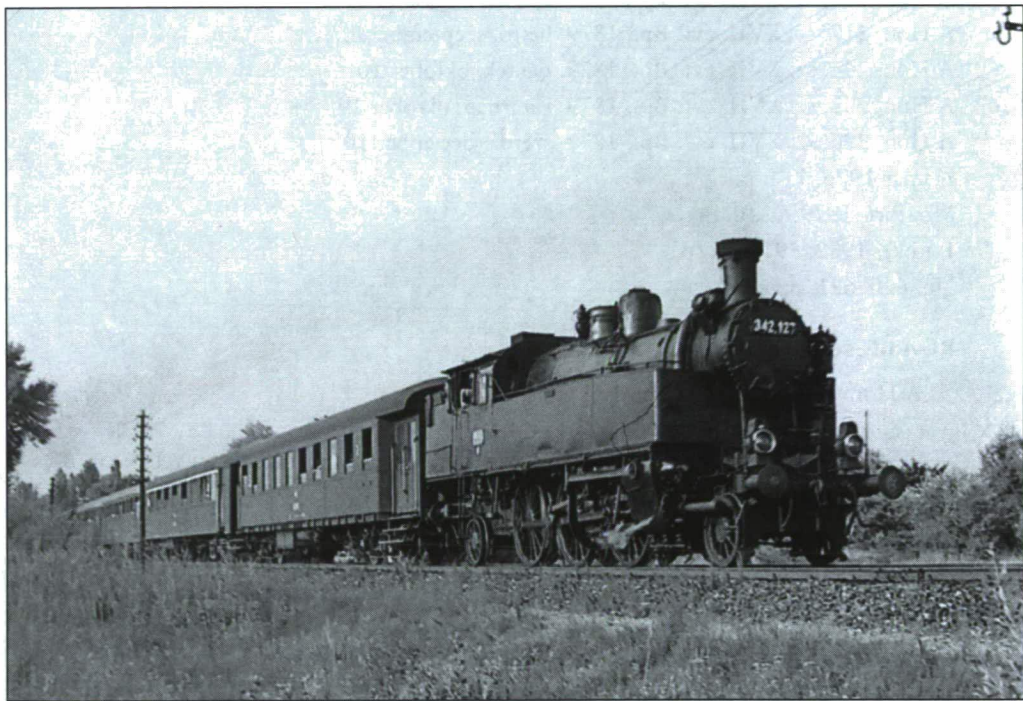
Schlett 1987. SCHLETT ISTVÁN: *Eötvös József*. Bp., 1987, Gondolat, 1987, 297. p.

Törvénytár 1836-1868. 1896.

Magyar Törvénytár 1000-1895. Milleniumi Emlékkiadás. Szerk.: DR. MÁRKUS DEZSŐ. Bp., 1896, Franklin-társulat, Révai testvérek 1836-1868. évi Törvényczikkek 600. p.

Törvénytár 1875-1876. 1896

Magyar Törvénytár 1000-1895. 1875-1876. évi Törvényczikkek 528. p.

VASÚTI KÉPESLAPOK (3.)

A 342, 127 PÁLYASZÁMÚ PULYKA AZ 5521 SZÁMÚ, TAPOLCA-KAPOSVÁR VISZONYLATÚ
TÁVOLSÁGI SZEMÉLYVONATTAL KESZTHELY ELŐTT
FÉNYKÉPEZTE DR. KUBINSZKY MIHÁLY 1970. AUG. 2-ÁN